

HET AMSTERDAMSE SINT LUCASGILDE IN DE 17DE EEUW

DOOR

MEJUFFROUW DR. I. H. VAN EEGHEN

In het begin van de 19de eeuw moet in de kamer van het Sint Lucasgilde in de Waag een geweldige opruiming zijn gehouden. Wie die ongelukkige gedachte heeft gehad en wat er toen allemaal verdwenen is, is niet bekend. Slechts weten we, dat in 1829 al niets meer van vóór 1750 aanwezig was.¹ Voor dit kunstenaarsgilde bestaat uiteraard juist een geweldige belangstelling. Het lijkt mij daarom goed hier vast te leggen wat men elders nog met betrekking tot dit gilde in de befaamde 17de eeuw kan opsporen. Dit zal dus geen leesbaar, maar wel hoop ik een nuttig artikel worden. Als voorbeelden voor de gang van zaken nam ik ter ere van dit Rembrandtjaar zo veel mogelijk feiten, die op hem betrekking hebben. De lezers zullen zien, dat nog heel wat onjuistheden recht kunnen worden gezet en dat zelfs nog enige onbekende zaken voor den dag kwamen. Zij moeten zich echter rekenschap geven, dat ik hetzelfde ook voor elke willekeurige andere kunstenaar uit deze tijd had kunnen doen.

Obreen, die in zijn Archief een grote hoeveelheid gegevens over de verschillende Sint Lucasgilden bijeenbracht, moest voor Amsterdam volstaan met de gedrukte gildeordonnantien van 1789. Deze nu geven een zeer volledig en goed geordend overzicht van alles, wat men in dat jaar aan ordonnanties kon vinden, ingedeeld volgens onderwerpen, maar hebben daardoor ook het bezwaar dat de chronologische gang van zaken wat onduidelijk wordt. Soms wordt een en ander onnauwkeurig of niet vermeld. Dit laatste geldt ook voor de uitgaaf van Noordkerk uit de 18de eeuw. Tenslotte noem ik hier nog de publicatie van Van Dillen die echter nog niet verder dan 1632 komt.²

De oudste gedrukte ordonnantiën van het Sint Lucasgilde dateren van 1720. Ze waren bestemd om aan de gildebroeders uitgegeven te worden. Voordien moesten die – net zoals bij de meeste andere gilden –, wilden ze iets erover weten,

¹ I. H. van Eeghen, Inventarissen der archieven van de gilden en van het brouwerscollege. Archief der Gemeente Amsterdam. (1951): 'Schilders of Sint Lucasgilde' (p. 103-105), vergel. ook 'Boekverkopers-, boekdrukkers- en boekbindersgilde' (p. 23-28).

² Fr. D. O. Obreen, Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis III (1881-1882): 'Het Sint Lucasgild te Amsterdam' (p. 89-196); H. Noordkerk, Handvesten (1748); J. G. van Dillen, Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en gildewezen van Amsterdam. I 1512-1611, II 1612-1632 (1929-1933).

bij de overlieden gaan vragen. Er bestaat thans nog één geschreven exemplaar van de ordonnanties uit het midden van de 17de eeuw in het archief van de boekverkopers, die in 1662 van het Sint Lucasgilde afgescheiden waren. Ze hadden al eerder met boze plannen rondgelopen en vermoedelijk daartoe copie genomen van de ordonnanties. Dat geschiedde op 19 oktober 1657 door notaris C. Tou. Op 9 januari 1663 – dus na de afscheiding – werd deze copie gewaarmerkt door notaris G. Steeman.¹

Omtrent die ordonnantie zal ik slechts enkele minder of niet bekende gegevens kunnen brengen. Tot beter begrip wil ik hier er op wijzen, dat men bij een beschouwing van die ordonnaties altijd twee punten voor ogen moet houden. Dat is in de eerste plaats, dat die ordonnaties of keuren maar niet zo uit de lucht kwamen vallen, maar dat er voor iedere vermeerdering of wijziging een directe aanleiding was. Soms zijn we zo gelukkig die te kennen. Dat is vooral het geval in de 18de eeuw, omdat dan al meer bronnen aanwezig zijn. In de 17de eeuw moet men vaak naar die aanleiding raden. In de tweede plaats moet men er steeds rekening mee houden, dat het gilde een combinatie was van zeer uiteenlopende beroepen of ambachten. Zo'n nieuwe keur was dikwijls – al werd het niet met zoveel woorden gezegd – niet voor alle groepen bestemd, maar slechts voor enkele of soms maar voor één groep.²

Leden van het gilde

In 1579 na de afscheiding van Sint Lucasgilde van het O. L. Vrouwen of metselaarsgilde worden de volgende soorten leden opgesomd: 'schilders, glasmaekers, beeldesnijders, figuersnijders, borduyrwerckers, tapissierwerckers ende leywerckers, mitsgaders alle andere die haer metter pentsier, ofte metter verwe generen'. Dan had men nog 'alle de gheene die hem mette pers generen' of 'mette verwe, pintseel, borstel, daer men de verwe mede verstroyt ende ijser, daer men 't glas mede gruyt', die eenmaal drie gulden aan het gilde moesten betalen, de zogenaamde gildekopers. Dat met dergelijke omschrijvingen moeilijkheden ontstonden, is te begrijpen. In 1621 werd een duidelijker formulering gevonden: 'dat alle de geene, die onder de kunst oft 't gilde van St Lucas sijn, als namentlijk schilders, vercopers van dien, glasmaeckers, borduyrwerkers ende vercopers van dien, boekebinders ende vercopers van dien, beeltsnijders, plaet- ende figuersnijders, tapissierwerckers, compassemaekers, glaywerckers, coffermackers, mitsgaders alle andere, die haer metter penseel, borstel ofte metter verwe generen hier ter stede haeren handwerk nyet en sullen mogen exerceren ofte doen ten zij

¹ Dit geeft de gildekeur van 20.7.1579, met bij art. 1 ampl. 14.1.1621, bij art. 3 ampl. 27.1.1617, bij art. 4, 6, 8, 9 ampl. 16.9.1626, bij art. 18 ampl. 15.8.1579, keur 10.11.1608, keur 10.10.1613, keur 31.1.1617, keur 27.1.1617, keur 21.10.1623 met ampl. 16.9.1626, keur 17.10.1630, keur 24.10.1635 en tenslotte nog keur van 24.5.1619 met hernieuwing van 24.3.1623 tegen de verkoop van liedjes etc. op straat en in publieke plaatsen.

² I. H. van Eeghen, *De gilden. Theorie en praktijk*. (1965).

dat se eerst burgers ende poorters dezer stede zijn, ende het ghilde ten volle betaelt zullen hebben'. Niet duidelijk is, welke groepen voortaan tot de werkelijke leden en welke tot de gildekopers zouden behoren. Zeker is dat er moeilijkheden met de verkopers van de verschillende kunstproducten geweest moeten zijn en dat daaraan deze keur mede zijn ontstaan had te danken.

Ledenlijsten zijn niet bewaard en willen we weten, of een bepaald persoon gildelig geweest is, dan kunnen we dat soms dank zij enkele andere bronnen enigszins reconstrueren. Obreen publiceerde in zijn bovengenoemde Archief een lijst van schilders, die poorter werden uit het poorterboek van januari 1584 tot 12 januari 1605. Dat waren echter alleen de betalende poorters; ingeboren en behuwde poorters ontbreken daar. Dan is er een hiaat, want het volgende bewaarde boek loopt van 9 maart 1636 tot 3 februari 1652, het behuwde en ingeboren poorterboek van 10 november 1648 tot 13 februari 1655. Schilders, die hierin voorkomen, zijn opgesomd door Scheltema in zijn werkje over Rembrandt. Dezelfde auteur publiceerde in Aemstels Oudheid de namen van de schilders, die van 1655 tot 1700 poorter werden, ontleend aan de sedert februari 1655 lopende alfabetisch gerangschikte poorterboeken.¹ Al van ouds heeft de aandacht getrokken, dat in januari 1652 een aantal schilders het poorterrecht kocht. Velen van hen waren allang werkzaam in Amsterdam. Men heeft daaruit geconcludeerd, dat zij geen gildelig waren geworden, maar daartoe nu waren gesommeerd. Ik zou dat niet willen onderschrijven. Blijkens de ordonnanties van het Sint Lucasgilde en ook van andere gilden kwam het nogal eens voor, dat de gildeleden geen poorter waren, hoewel dit een eis voor het gildeligmaatschap was. Af en toe zat de stedelijke regering daarachterheen. De maand januari 1652 beslaat in het poorterboek 6½ bladzijde en vermoedelijk zullen de volgende maand of maanden wel zo door zijn gegaan, terwijl daarvoor de maanden in doorsnee 2 bladzijden nemen. Ik zou daaruit willen opmaken, dat hier weer eens een controle van gildeleden had plaatsgehad en dat de niet-poorters onder hen daardoor gedwongen waren dit alsnog te worden.

Op 13 mei 1670 begint het aparte kleinpoorter- of vrijcelenboek. Hoewel dit officieel niet was toegestaan, accepteerden toch vele gilden ook personen, die alleen deze goedkopere ceel hadden gekocht, als lid. Deze kleinpoorterboeken heeft Scheltema buiten zijn onderzoek gelaten.

Tweemaal scheidden zich in de 17de eeuw groepen van het Sint Lucasgilde af. Dat waren in 1662 de boekverkopers en boekbinders, die zich verenigden met de boekdrukkers, die buiten gildeverband hadden gestaan, en twee jaar later de

¹ Fr. D. O. Obreen, Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis II (1879-1880): P. Scheltema, 'Schilders die te Amsterdam poorters zijn geworden, tusschen de jaren 1584 en 1605' (p. 272-275); P. Scheltema, Rembrand, redevoering over het leven en de verdiensten van Rembrand van Rijn (1853), met opgaaf van schilders uit poorterboeken van 1638-1655 (p. 68-71); P. Scheltema, Aemstels Oudheid IV (1861): 'Namen der schilders, die in de tweede helft der zeventiende eeuw te Amsterdam poorters zijn geweest' (p. 59-70).

compassenmakers. Van de laatsten is weinig te vertellen. Ze waren in feite alleen in theorie aan het Sint Lucasgilde ondergeschikt geweest. Op de eersten zal ik daarentegen uitvoerig ingaan, daar hun gildearchief goed is bewaard en een heel belangrijke bron is. Daar vindt men een gildeboek, waarin alle nieuwe leden werden opgetekend, ingedeeld naar letters van het alfabet. Begonnen werd uiteraard met de leden van het Sint Lucasgilde, die overgingen naar het nieuwe gilde. Men vindt hen onder hun letter in chronologische volgorde, meest met opgaaf van jaar van lid worden. Er waren enige moeilijkheden en over een groep, wier leden tenslotte zelf mochten uitmaken, bij wie ze lid wilden worden, de kunst- en kaartverkopers, spreek ik nog later bij de verkoppingen.

De enige opgaaf uit de 17de eeuw, die ons een volledig overzicht van alle leden van het Sint Lucasgilde geeft, dankt zijn ontstaan aan het feit, dat het Burgerweeshuis recht had op een deel van de binnengekomen poortergelden. Ik vertelde al, dat de gildeleden vaak verzuimden poorter te worden. Op klachten van regenten van het Burgerweeshuis over de geringe opbrengst van de poortergelden vroegen burgemeesters in 1688 aan alle gilden opgaaf van hun leden met vermelding op welke grond zij waren toegelaten. Deze opgaven zijn in het archief van het Burgerweeshuis bewaard.¹

Ik druk de lijst van het Sint Lucasgilde als bijlage I af. Men zal zien, dat verschillende van de bekende kunstschilders in overtreding waren, hetzij in het bezit van een vrijceel, hetzij nalatig om voor overliden te verschijnen. De opgaaf is helaas slordig; enkele namen komen tweemaal voor en van een verdeling in ambachten en opgaaf van jaar van lid worden, zoals op andere lijsten, is hier geen sprake.

Tenslotte wordt ons nog eenmaal een blik in het gildeboek gegund. In 1700 waren er moeilijkheden over de beeldhouwers tussen het Sint Lucasgilde en het O. L. Vrouwengilde en daaraan danken wij een opgaaf van de beeldhouwers, die in de loop der 17de eeuw lid van het eerste gilde waren geworden. In diezelfde tijd spelen pogingen tot oprichting van een kunstbroederschap, waardoor een aantal schildersnamen te voorschijn komen.²

Er is nog een mogelijkheid, waardoor kan blijken of en wanneer iemand gildelid is geworden. Dat is de begrafenispinning, die elk gildelid kreeg. Enkele daarvan zijn bewaard. De merkwaardigste is stellig die van Rembrandt in het Rembrandthuis te Amsterdam. Voor zover mij bekend is daarover tweemaal geschreven.³ Zwiersina beschreef de penning in 1913 in het blad *Architectura*. Het geelkoperen penninkje van 28 mm – de oudste vorm van begrafenispinning van het gilde – heeft aan de ene zijde het wapen met de drie schildjes en daarboven

¹ Archief Burgerweeshuis 452b, vergel. W. F. H. Oldewelt, *Amsterdamsche Archiefvondsten* (1942): 'Een beroepstelling uit den jare 1688' (p. 172–176).

² Oldewelt (zie vorige noot): 'Het St. Lucasgilde' (p. 84–91).

³ *Architectura* XXI (1913): 'Een belangrijke ontdekking' (p. 339–340), mededeling van W. K. F. Zwierzina. J. F. Backer in artikel genoemd p. 92, noot 2.

het jaartal 1634. De keerzijde vertoont de naam Rembrandt Harmens met de letter S. De penning was toen nog in particulier bezit. De eigenares had enige jaren eerder aan het bestuur van het Rembrandthuis bericht, dat ze een penning met de naam van de meester bezat en gevraagd of daar belangstelling voor bestond, maar geen antwoord gekregen. Stellig zal het bestuur gedacht hebben de een of andere gedenkpenning aangeboden te krijgen. Doordat Zwierzina de penning in handen kreeg, belandde hij echter toch nog bij het Rembrandthuis. Jhr. J. F. Backer noemde de penning in 1924 als bewijs, dat Rembrandt lid van het gilde was geweest, maar hield het jaar 1634 voor het jaar van gieten van de penning, terwijl Zwierzina toch had verteld dat het het jaar van lid worden was en dat de S het ambacht van schilderen aanduidde.

Dat jaartal en die letter hadden hun practisch nut. In 1579 was bepaald, dat alle leden mee moesten gaan bij het begraven van een gildebroeder of diens vrouw. Van andere gilden weten we, dat de gildeknecht daartoe de gildepenningen rondbracht en dat deze op de begrafenis dan weer werden ingeleverd door de aanwezigen. Zij, die in verzuim waren, moesten een boete betalen, die zoals alle boeten in de loop der tijden hoger werd. Toen het gilde groeide werd een beperking gemaakt. Op 14 januari 1621 werd verordend, dat men alleen met zijn eigen ambacht zou gaan begraven. Drie vroeg 18de eeuwse keuren, van 1715, 1720 en 1735, leren ons wat over de gebruiken, die daarbij langzamerhand in zwang waren gekomen. De zeven oudste en zeven jongste gildebroeders moesten de kist dragen, wat tenslotte, na enige tijd de 14 naastwonende te zijn geweest, werd tot de 14 jongste. Het jaar op de penning was dus daarom alleen al nodig. Wat de letter betreft, wil ik er nog op wijzen, dat in 1735 blijkt dat de fijn- of kunstschilders weigerachtig waren met kladschilders ter begrafenis te gaan. Daarom werd afgekondigd dat geen verschil mocht worden gemaakt tussen fjnschilders, grofschilders en vergulders.

Dat ter begrafenis gaan in de zin van de laatste eer aan de overledene te bewijzen ontaardde vrijwel steeds in een financiële kwestie: het innen van boeten van nalatigen ten bate van de armenbos van het gilde. Ook bij de leden van dit gilde werd de gildebegrafenis op den duur niet meer als deftig ervaren en onttrok men er zich aan, wat nadelig was voor de inkomsten uit boeten. In 1695 werd daarom bepaald, dat de familie van de overledene, die buiten het gilde werd begraven, 6 gulden boete moest betalen. Of men hier, zoals o.a. bij de boekverkopers, kon accorderen en tegen een vast jaarlijks bedrag het ten begrave gaan kon afkopen, blijkt niet.

Hoe vaak zal de penning in het Rembrandthuis tussen 1634 en 1669 mee ter begrafenis zijn geweest? Ik durf mij niet aan veronderstellingen wagen. Ik neem echter aan, dat Rembrandt nogal eens de boete verkozen zal hebben. Hier wil ik slechts nog ingaan op het jaar. Rembrandt was in 1634 al twee jaar in Amsterdam gevestigd. Vermoedelijk werd hij nu pas lid in verband met zijn huwelijk. Dat gebeurde namelijk vaak, misschien mede omdat meesterszonen bepaalde voor-

rechten genoten en daarbij soms ook het lidmaatschap van de vader vóór de geboorte van de zonen een vereiste kon zijn.

In verschillende andere plaatsen ziet men dat de kunstenaars in de loop der 17de eeuw zich hetzij van het Sint Lucasgilde afscheidden, hetzij daarin een bepaalde bevoorrechte positie wisten te verwerven. Dat is in Amsterdam niet gelukt. Misschien zijn de befaamde kunstenaarsfeesten van 1653 en 1654 wel in feite een stap in die richting geweest.¹ Maar als dat zo is, dan zijn ze toch niet met succes bekroond, evenmin als de pogingen die in 1699 en 1700 werden ondernomen. Pas aan het einde van de 18de eeuw slaagden de kunstbeoefenaars erin binnen het gildeverband een speciale positie in te nemen.

Wat de beperkende bepalingen omtrent het aantal van leerjongens betreft, we kunnen er wel haast zeker van zijn, dat deze hetzij een dode letter voor de kunstschilders waren, hetzij nooit voor hen bestemd, maar uitsluitend voor kladschilders en glazenmakers. Ik denk dan bijvoorbeeld aan Sandrarts mededeling omtrent Rembrandt: 'Dannenhero ihme dus Glück grosze baare Mittel zugetheilt und seine Behausung in Amsterdam mit fast unzählbaren fürnehmen Kindern zur Instruction und Lehre erfüllet, deren jeder ihme jährlich in 100 gulden bezahlet, ohne den Nutzen, welchen er aus dieser seiner Lehrlinge Mahlwerken und Kupferstucken erhalten, der sich auch in die 2 bis 2500 Gulden baares Geld belauften, samt dem, was er durch seine eigne Handarbeit erworben.' Men kan zich geen sprekender voorbeeld van de afwijking van de oude gildedachte als dit denken.²

Overlieden en knecht van het gilde

Doordat de archieven verloren gingen, kunnen wij nu slechts enkele namen van overlieden uit de 16de en 17de eeuw geven. Het waren er bij de afscheiding van het gilde in 1579 vier, van wie ieder jaar twee aftraden. Dat waren toen de beroemde Joost Jansz beeldsnijder, de schilder Willem Tonisz en twee glazenmakers die ik niet eens hoef te noemen. Willem Tonisz was vermoedelijk kladschilder. In een acte van 22 december 1615 herkennen wij in de vier overlieden Christoffel Jansz, Jeurriaen Jansz, Cornelis van der Voort en Frans Willemsz in de derde een fijschilder.³ In 1619, toen de boekverkopers steeds in aantal toenamen, kregen zij ook een overman in het gilde. In die tijd moet ook een zesde overman erbij zijn gekomen, want op 14 januari 1621 werd in een keur vastgelegd dat ieder jaar op Sint Lucasdag – 18 oktober – drie nieuwe overlieden zouden worden gekozen. Het is duidelijk dat de overlieden hier dus voor twee jaar zitting hadden. Voor zover na te gaan waren daarbij twee fijschilders. Op 3 oktober 1629 traden

¹ Vergel. o.a. Katharine Fremantle, Oud Holland 1954: 'Cornelis Brisé and the Festoon of Peace' (p. 222-228).

² J. von Sandrart, Academie der Bau-, Bild- und Mahlerrey-Künste von 1675 (uitgaaf A. R. Peltzer 1925) p. 203.

³ Not. van Banchem (Van Dillen II 254).

de overlieden David Colijns en Nicolaes Elias in een akte voor notaris J. War-naertsz als taxateurs op, op 16 maart 1636 voor notaris L. Lamberti als zodanig de overlieden Dirck Pietersz Wittepaert en Gilles d'Hondecoeter. Deze Dirck Pietersz Wittepaert, in de kunsthistorische literatuur beter bekend als Bontepaert, legde op 31 mei 1631 als overman een verklaring af tezamen met de overlieden Cornelis Symonsz en Ysaack van Coninxloo.¹ Dus toen waren er ook twee fijnschilders als overlieden.

In 1633 kregen de boekverkopers er een tweede overman bij. Men krijgt de indruk, dat het aantal van overlieden verhoogd werd. Toen in 1662 de twee overlieden van de boekverkopers, Daniel Elsevier en Johannes van Ravesteyn, met hun beroepsgenoten een eigen gilde oprichtten, protesteerden zes niet genoemde overlieden van het Sint Lucasgilde daartegen, wat er op zou wijzen dat er acht overlieden waren geweest. Ik kan uit deze periode slechts drie overlieden van 23 januari 1658, die in de gedrukte ordonnantiën van 1789 worden vermeld, noemen: Dirck Santvoort schilder (de zoon van de bovengenoemde Wittepaert), Daniel Elsevier boekverkoper en Hendrik de Hont glazenmaker.

Het aantal zal na de aderlating in 1662 verminderd zijn. In 1688 vindt men in de bijlage de vijf dan zetelende overlieden genoemd. Men krijgt de indruk, dat er toen nog steeds twee kunstschilders bij waren, namelijk Jan de Kaersgieter en Pieter Niedeck. Ze worden beiden in Thieme-Becker genoemd. Penninck en Hooy waren glazenmakers, Van Voorst beeldhouwer.

Ik vertel dit alles zo precies om te tonen, hoe weinig wij in feite weten. Welke andere kunstschilders als overlieden hebben gefungeerd is niet te zeggen. Wel mag men uit het voorgaande afleiden, dat de schildersfamilie Santvoort daarbij lange tijd een rol heeft gespeeld. Immers veelal werden de afgetreden, zodra dit mogelijk was, opnieuw benoemd.

Wat de meer bijzondere werkzaamheden van de overlieden betreft, wil ik er hier op wijzen, dat ze slechts tweemaal als taxateurs gevonden werden. Er zullen wel meer gevallen op te sporen zijn, maar zeker is dat zij op dit gebied geen belangrijke rol hebben gespeeld. Men vroeg daarvoor blijkbaar meestal schilders, die zich met kunsthandel bezighielden, of kunsthandelaars, die niet schilderen. Wel belangrijk zullen de renvooiën geweest zijn. In een ongedateerd rekwes uit het einde van de 17de eeuw² verklaren overlieden het daar zo druk mee te hebben, ook wat betreft schilderijen, dat ze daarvoor gaarne een redelijk salaris toegekend zouden krijgen. Het verzoek werd niet ingewilligd.

In sommige gildearchieven zijn dergelijke renvooiboeken bewaard, o.a. bij de chirurgijns. Men vindt er niet alleen de eigenlijke renvooien of zaken, die door de

¹ Not. Laurens Lamberti (Van Dillen II 1356).

² R.A. 686, 34. Dit rekwes moet dateren van tussen 1687 en 1701, in welk jaar bij keur van 9 februari vele hier genoemde bezwaren werden weggenomen. Directe aanleiding tot deze keur kan het rekwes niet hebben gegeven, daar er achterop genoteerd staat 'nihil'.

verschillende rechterlijke colleges verwezen waren naar overlieden om als deskundigen uitspraak te doen, maar ook de gevallen opgetekend, waarin de partijen zich direct tot overlieden wendden.

Het verlies van die renvooiboeken van het Sint Lucasgilde is bijzonder te betreuren. Daar zou men bijvoorbeeld misschien de oplossing van de beroemde kwestie over de Claudius Civilis, die korte tijd op het stadhuis hing, maar werd afgenomen om door Rembrandt verbeterd te worden, hebben kunnen vinden. Dat overlieden ook uitspraak konden doen in kwesties over gelijkenis blijkt uit een akte van 23 februari 1654 voor notaris Lock. Rembrandt eist volledige betaling en zal het hem door Diego d'Andrada opgedragen portret, dat naar diens oordeel niet lijkt, dan voltooiën 'en stellen aen 't oordeel van de overluyden vant St. Lucasgildt of het de dochter gelijckt dan niet en soo sij seggen dat het haer niet en gelijckt soo sal hij 't veranderen'.

Meer dan van de overlieden weten we van de knechten van het gilde. Blijkens de nog te noemen registers van verkopeningen was dat 15 januari 1628 en ook nog 9 februari 1638 Abraham Gerritsz. Later geven de ambtenboeken ons de namen: sedert 1657 Jan Bastiaansz Toonhuysen, sedert 1670 Michiel van der Banck en sedert 1672 Johannes Wijmer, die 31 januari 1701 wordt opgevolgd door Zacharias Vosmeer. Zij waren hier althans in de tweede helft van de 17de eeuw in tegenstelling tot enkele andere gildeknechten geen gildelid.

Omtrent Abraham Gerritsz kan ik niets vertellen; misschien was hij identiek met de glazenmaker van die naam, die in 1615 trouwde. Toonhuysen was bij zijn ondertrouw op 11 oktober 1657 met Margrita Wachtels, weduwe van Adriaan van Dam, al knecht van het Sint Lucasgilde. Hij werd in 1670 afgezet¹ – wegens knoeierijen – en op 14 mei 1671 in de Westerkerk begraven. Zijn opvolger, Michiel van der Banck, stierf al in 1671 en werd op 4 november in de Oude Kerk begraven. De daarna benoemde Johannes Wijmer vindt men behandeld in Elias' Vroedschap. Hij was oorspronkelijk zijreder geweest, in 1664 makelaar geworden, wat hij tot zijn dood in 1700 bleef, en getrouwd met Jacomina van Aelst uit de bekende Gelderse papiermakersfamilie. Zijn milieu was waarschijnlijk aanzienlijker – hij was o.a. een achterneef van burgemeester Jan Six – dan dat van de meeste overlieden. De functie van knecht van het Sint Lucasgilde, die hij tot zijn dood bekleedde, moet dus wel bepaalde attracties gehad hebben.

Blijkens de ordonnanties van de 17de eeuw stonden de werkzaamheden van de knecht speciaal in verband met de verkopeningen. In 1630 werd bepaald, dat de gildeknecht aanwezig moest zijn bij alle verkopeningen van schilderijen en daarvoor 24 st. per dag zou krijgen. Voordien zagen we hem echter ook als koper op de

¹ Blijkens de Dagelijkse notulen van burgemeesters 1668–1671 werd Toonhuysen op 19.2.1670 'gedeporteert over sijn quaet comportement met drincken, te ontfangen en niet wederom te geven van andermans gelt etc.' Op 25.2.1670 werd in dit lootambt door burgemeester Pancras zijn opvolger aangewezen.

veilingen. In 1659 werd dit uitgebreid tot verkopeningen van schilderijen, beeldwerken, boeken en kunst. Hij zou voortaan per dag 2 gulden krijgen, behalve wanneer de verkoping meer dan zes dagen in beslag nam, dan slechts 30 st. Voor het omzeggen van de verkoping zou hij ook 30 st. krijgen. Uitdrukkelijk werd bepaald dat niemand anders dan hij biljetten of catalogi zou mogen rondbrengen. Dat gebeurde blijkbaar toch, want op 4 februari 1702 werd dat nogmaals verboden en de boete op 6 gulden gesteld. Op 1 februari 1666 kreeg hij het recht aanrichters van geheime verkopeningen en rijfelarijen of wel verlotingen van schilderijen in herbergen te bekeuren, als mede ook de waarden of waardinnen en verkopers.

In 1662 vielen uiteraard de verkopeningen van boeken af, maar het moet toch een voordelige functie zijn geweest. Anders zou een persoon als Wijmer deze niet hebben geambieerd. Van de beruchte 18de eeuwse sinecures, waarin het werk door anderen werd gedaan, was nu immers nog geen sprake. Ter verduidelijking zal ik wat meer vertellen over die verkopeningen, die nauw met het gilde in verband staan.

Verkopeningen in het algemeen

De geschiedenis van de verkopeningen gaat ver terug. Ik ontleen mijn verhaal aan de gedrukte bronnen, zoals de Rechtsbronnen van Breen en de Handvesten van Noordkerk, aan een portefeuille met stukken, door deze laatste in het midden van de 18de eeuw bijeengebracht, aan het Groot Memoriaal en aan de verkopingsregisters in het weeskamerarchief.¹

In een instructie van 1507 voor de klerk van de weeskamer wordt de betaling van de verkopeningen al geregeld, met borg binnen zes weken, anders contant. Van 1544 dateert de eerste vermelding van verkopeningen door de conciërge van het stadhuis; tezamen met de bovengenoemde klerk of de bode van de weeskamer zal hij alle verkopeningen mogen houden. Op den duur zal de conciërge alleen de executoriale en de bode van de weeskamer alle andere verkopeningen houden. Het salaris, dat ze moeten verdelen met de secretarissen, bedraagt dan 5%. Indien

¹ Om veel noten te vermijden laat ik hier de bronnen volgen, die men hoofdzakelijk in het Groot Memoriaal vindt: I 321: 30.10.1544; II 52: 29.5.1554 (ord. secr.); II 148vo en 180vo (borgtocht boden); II 266 (instr. boden 1617 met borgtochten); II 271 vo: (instr. conciërge 1617); III 18 (accoord secr. en boden 1625); III 54, 57 en 61vo (instr. boden 1627 met borgtochten); III 189 (1638 verk. O.I. Compagnie en 1639 verk. van Uffelen); III 205vo. (instr. eerste bode 1640); III 244 (accoord secr. en bode 1645); III 264 (borgtocht bode); III 270vo (verbod rijfelarijen 1648); IV 25vo (rekwest afsl. Nieuwe Brug 1654); IV 77vo, 109vo en 141vo (borgtochten boden); IV 145vo (rekwest Renialme 1657); IV 154vo en 177 (kwestie tussen afsl. over de koopmanschappen 1658); V 14 (ben. adjunct conciërge 1660); V 82 (borgtocht bode); VI 35vo en 143 (verrekening afsl. Nieuwe Brug 1671); VI 35vo en 256 (borgtocht boden); VII 107vo (kwestie betr. afslaan van granen 1629 etc.). Daarnaast o.a. nog Keurboek E 155 (verk. inboedels), Keurboek K 177 en 177vo (betr. afslagers Nieuwe Brug 1632-1657) en M 53vo (½% op verk. van koopmanschappen ter wille van stadsnoden 1649). Port. Weeskamer met stukken betr. boden, o.a. instr. van 3.7.1636, en vooral de port. Noordkerk Arch. Slingelandt (Alg. Rijksarchief) no. 410.

de verkopers zelf innen, bestaat de mogelijkheid dat ze maar 1% betalen. Er is een aparte afslager voor verkopen van schepen. In 1632 is dat een zekere Jacques de Vos en die krijgt dan het recht daarnaast ook alle koopmanschappen te veilen tegen betaling van 1%, waarvan $\frac{1}{3}$ aan de secretarissen, $\frac{1}{3}$ aan de makelaars, indien die bij de verkoping betrokken zijn, en $\frac{1}{3}$ resp. $\frac{2}{3}$ aan hem zal komen. Blijkbaar viel dit besluit, omdat ook makelaars gingen veilen; hun werd althans streng verboden dit zelf te doen. Reeds in 1633 stierf de Vos, maar zijn weduwe en zoon zetten het voort en trachten het zelfs uit te breiden. In 1640 kregen zij streng verbod zich in te dringen in de verkopen van O. en W. Indische Compagnieën. Daar werden namelijk de boden van de weeskamer als afslagers gebruikt.

De familie de Vos kreeg op den duur andere afslagers van koopmanschappen naast zich en omdat de eerste van hen zetelde in het paalhuisje aan de Nieuwe Brug kregen zij de naam afslagers van de Nieuwe Brug, hoewel de verkopen natuurlijk overal door de stad werden gehouden. Zoals te begrijpen kwamen er moeilijkheden met de andere afslagers over het woord koopmanschappen. Op 19 april 1658 werd bepaald, dat de afslagers van de Nieuwe Brug alle koopmanschappen ten eersten instantie uit zee komende, die en gros vrijwillig bij op- of afslag verkocht werden, zouden verkopen en de afslagers van de weeskamer alle andere koopmanschappen, winkelwaren en gereedschappen en goederen van erf- en sterfhuizen, die vrijwillig werden verkocht. Op 30 juli was een nadere uitleg nodig: de goederen uit zee moesten nog in handen van kooplieden zijn, in de eerste hand. De moeilijkheden verdwenen pas, toen op 20 december 1658 werd bepaald, dat behoudens enkele oude emolumenten alles in één pot zou gaan en hoofd voor hoofd verdeeld worden tussen de afslagers van de Nieuwe Brug – toen vijf, maar later drie in getal – en de vier afslagers van de weeskamer.

De verkopen van de afslagers van de Nieuwe Brug zijn nooit van enig belang voor de kunst geworden, maar de beide andere soorten wel. Die zal ik daarom uitvoeriger behandelen.

Executoriale verkopen

Deze geschieden zoals we zagen door de conciërge van het stadhuis. Achtereenvolgens waren dit Jacob Huych Tomasz, aangesteld in 1587, en zijn zoon Thomas Jacobsz Haringh, aangesteld na de dood van zijn vader in 1617. Deze Thomas bleef tot zijn dood in 1660 in functie, 43 jaar lang dus, maar had reeds op 6 januari 1660 de notaris Frans Uyttenbogaert naast zich gekregen 'als eerlijck ende bequaem persoon om het concerges ambt waer te nemen'. Hij werd 1686 opgevolgd door Mr. Johan Uyttenbogaert en die op zijn beurt in 1690 door Jan Wijnkoop, die de eeuw uitdiende.

De belangrijkste van hen is voor ons Thomas Jacobsz Haringh. Hij werd geboren in 1586 of 1587, zoals blijkt bij de inbreng door zijn vader bij diens hertrouwen in 1603. Die vader Jacob Huych Tomasz was de zoon van Thomas

Huych of Haringh en de kleinzoon van de bekende Amsterdamse burgemeester Jacob Haringh Pietersz. Thomas trouwde in 1616 met Cornelia Stricke uit Utrecht en met haar deed hij het volgend jaar zijn intree als conciërge op het stadhuis. Zijn ambtsperiode is zeker geen onverdeeld gelukkige tijd geweest. Hij was grote sommen ten achter ter zake geëxecuteerde goederen door hem verkocht: in 1650 *f* 34.000,—, in 1653 *f* 54.400,—, terwijl hij in 1617 slechts voor *f* 6000,— borgen had moeten stellen. Na zijn dood sloten thesaurieren een dading met zijn kinderen, waarbij de stad vier huizen kreeg, die de overledene hadden toebehoord, en daarmee van alle verdere afspraken afzag. Daarbij was zijn zwaar verhypothekerde hofstede met landerijen onder Baambrugge bij de Donkere Brug, die voor ruim *f* 11000.— door Lucas Occo werd gekocht.¹

¹ *Thomas Haringh,*
portret in het familiealbum de Moor

Het portret van Thomas Haringh is bewaard in het familiealbum de Moor. Ik beeld het hier af naast de befaamde ets van Rembrandt, die in 1655 misschien ook de zoon, Jacob Haringh, had vereeuwigd. De relatie met Rembrandt zal niet zozeer aan het afslagersambt te danken zijn geweest als wel aan het feit, dat

¹ J. F. van Bemmelen, *Jaarboek Amstelodamum* xxvi (1929), 'Identificatie van familie-portretten' (p. 59-78), W. F. H. Oldewelt, idem xxvii (1930) 'Rembrandt' etsen 'de oude' en 'de jonge Haringh' (p. 175-178), *Thes. Ord.* 465, 16 en 466, 12 en 26.

2 Thomas Haringh,
detail van de ets van Rembrandt

vader en zoon verzamelaars waren, o.a. ook van papieren konst. Dit blijkt uit de twee testamenten van de oude Haringh, van 16 mei 1652 en van 28 maart 1653 voor notaris J. van de Ven.

Van de administratie van de executoriale verkopeningen door Haringh is vrijwel niets bewaard. Noordkerk kon nog op het stadhuis extracten uit de boeken nemen en deed dit o.a. 'uyt 't boek van executiën van meubele goederen beginnende 27 february 1618 en eyndigende 27 april 1619' betreffende de verkochte goederen van Jacob Cornelisz lantarenmaker. Die registers werden later opgeruimd. Er is echter gelukkig nog één bron die ons de data van bepaalde verkopeningen kan leren en wel het archief van de desolate boedelskamer. In het journaal vindt men daar meestal eens in de twee à vier maanden afrekeningen van de conciërge en daarbij worden dan de verkopeningen opgesomd, met datum, naam van eigenaar, bedrag en soms ook een omschrijving van het verkochte.

Ik neem uiteraard Rembrandt als voorbeeld. Afgaande op de machtigingen tot verkoop en de data van afrekening, die op het grootboek vermeld staan, heeft men tot nog toe de verkopeningen vagelijk gedateerd, maar naar nu uit het journaal

blijkt tamelijk onjuist. In het betrokken journaal ¹ vindt men bij de afrekening van 1 november 1656 de eerste verkoping als onderste van alle posten, d.w.z. stellig in september van dat jaar gehouden, met een opbrengst van f 1322.15.— Dan volgt op 21 maart 1658 de afrekening over de nu gelukkig wel gedateerde ‘vercofte goederen’ op 21 november 1657 met f 2516.10.— Op 26 juli 1658 worden twee verkopeningen verantwoord: van verkochte goederen op 18 april f 432.5.— (blijkens machtiging van 14 februari waren dit meubelen en huisraad) en van enige verkochte schilderijtjes op 5 juli f 95.15.— Dat was uiteraard een kleine veiling, die dan ook op één dag met twee andere schilderijenverkopeningen plaats vond. Dan worden tenslotte op 14 februari 1659 drie verkopeningen verantwoord: schilderijen op 29 oktober 1658 voor f 126.10.— en verkochte goederen op 20 december 1658 eenmaal f 80,— en eenmaal f 390.9.— De verkoping van 29 oktober was geschied als voortzetting van twee andere schilderijen- en één prenten-verkoping op 28 oktober.

De december verkopeningen moeten de papieren konst betroffen hebben. Op 24 september 1658 kreeg Adriaen Hendricxen namelijk opdracht van commissarissen om de verkoping van die papieren konst bij te wonen en deze daarvoor op

De Curateur ober den Insolventen Boedel van Rembrandt van Rijn / koningh Schulder / sal als by de E. E. Heeren Commiffarissen der Desolate Borden hier ter Stede daer toe geauthorisert / by Exerution verkopen de voorders Papier Kunst onder den selven Boedel als noch veruimende bestaende inde Konst van bereyden der voormeste so Italiaensche / Fransche / Duytsche ende Nederlandtsche Persiers / ende by den selven Rembrandt van Rijn met een groote curiafhyt te samen versamele.

Gelijck dan mede een goede partye van Teckeningen ende Schetsen vanden selven Rembrandt van Rijn selven

De verkopinge sal wesen ten daeghe / ure ende Jaere als boven / ten huyle van Sarent Janz Schuurman / Waert in de Keyfers Kroon / inde Kalber Straet / daer de verkopinge vooz desen is geweest.

Segget voort.

³ Aanplakbiljet ter aankondiging van de verkoping van de prentkunst van Rembrandt op 20.12.1658

British Museum Londen

de bequaemste maniere te sorteren ende verdelen, soo hij ten meesten besten van den voorschreven boedel geraaden vinden sal'. Deze Adriaen was stellig identiek met de 63-jarige Adriaen Hendricksz de Wees, die op 19 maart 1659 tezamen met

¹ Des. Boedelskamer C 5, 170, 223, 225, 234 en 254.

Lodewijck van Ludick voor notaris Listingh een verklaring aflegde, dat de 'papieren konsten, rariteyten, antiquiteyten, medalien ende seegewassen', die Rembrandt sedert 1640 tot 1650 had bezeten, wel *f* 11000.— waard waren. De taxatie van de schilderijen, die van Ludick op *f* 6400.— taxeerde, viel buiten zijn competentie. Als reden van wetenschap gaf Adriaen, dat hij grote familiariteit met Rembrandt had gehad, zijn konstrariteiten altijd had gezien, zelf een groot liefhebber en kenner daarvan was en vele handelingen daarmee deed.

Deze Adriaen Hendricksz de Wees was als schoenmaker begonnen en woonde ten tijde van zijn huwelijk met Hillegont Goverts in 1615 nog in Beverwijk, waar hij aanvankelijk was blijven wonen. Op 1 oktober 1639 was hij als makelaar ingeschreven en op 4 april 1674 gestorven, nog steeds in functie. Hij moet dus een van de eerste makelaars in kunst zijn geweest. Misschien zijn de verhalen omtrent Rembrandt en de veel jongere Jan Pieters Zomer, die pas in 1690 makelaar werd, op deze Adriaen terug te voeren.¹ Blijkens de begraafacte van zijn vrouw woonde Adriaen op 15 januari 1656 bij 't Herenlogement. Bij het huwelijk van zijn dochter in 1657 met de plaatsnijder Jan de Visscher wordt als woonplaats opgegeven: aan de Heilige Wegspoort. Tenslotte huurde Adriaen een huisje in de Oudemanhuispoort om vandaar op 7 april 1674 in de Oude Kerk begraven te worden.

De verkoping van de papieren konst had een merkwaardig lage opbrengst, althans voor zover wij nu kunnen beoordelen. Over de eventuele oorzaken daarvan, zal ik later nog iets zeggen. Hier wil ik alleen wijzen op het biljet van deze verkoping, dat in 1920 in het British Museum werd teruggevonden. Het was reeds in het begin van de 19de eeuw bekend, maar in 1906 bij het verschijnen van de Rembrandt Urkunden zoek. De datum ontbreekt, maar uit het bovengaande mogen wij concluderen, dat die vrijdag 20 december 1658 geweest moet zijn.

Een verloren gegane rekening van een verkoping uit het archief van de desolate boedelskamer zal ik niet hier, maar elders behandelen.²

Verkopen door boden van de weeskamer

Ik zal beginnen met de namen van de verschillende boden. Sedert 1576 assistent en sedert 30 mei 1577 bode, werd Pieter Zegersz, de vader van de schilder Lastman, daar hij rooms-katholiek bleef, op 10 juni 1578 vervangen door Pieter Jansz Codde. Gerrit Jansz Block nam op 3 juni 1597 de plaats van de overleden Pieter in. Hij bleef tot juni 1603 in functie, maar werd toen wegens financiële moeilijkheden afgezet. Negen jaar later werd althans naast de akte van borgstelling van *f* 1200.— genoteerd, dat die aan thesaurieren ten volle voldaan was.

De opvolger in juni 1603 was Gerrit Jacobsz Haringh. In 1637 was hij blijkens

¹ Frits Lugt, *Les marques de collections de dessins et d'estampes* (1921), met bijzonderheden over deze makelaar (p. 276-277). Iets eerder vindt men al de makelaar Thomas Wachtels, die zich o.a. veel met kunst bezig hield (Clara Bille, *De tempel der kunst of het kabinet van Braamcamp*, 1961).

² C. Hofstede de Groot, *Die Urkunden über Rembrandt* (1906), no. 183.

een vermeerdering van zijn borgstelling nog als zodanig werkzaam, maar in 1639 – blijkens de begraafregisters van de weeskamer vermoedelijk op 1 januari – had zijn zoon Pieter hem opgevolgd. Die bleef tot eind 1681 in functie en werd op zijn beurt door zijn zoon Jacob opgevolgd. Met Jacobs dood, in 1727, kwam daaraan een einde.

In 1617 kreeg Gerrit Jacobsz Haringh een tweede afslager naast zich, Jan Dircksz van Beuningen, die in 1627 door zijn zoon Daniel Jansz van Beuningen werd opgevolgd. Op deze plaats werd in 1646 Mr. Hartman Hartmansz, de chirurgijn van Rembrandts eerste anatomische les, benoemd, die in in 1657 dit ambt neerlegde om afslager van de Nieuwe Brug te worden. Hij werd opgevolgd door de stadsbode Marten Pietersz Schriek, die tot 1664 in functie bleef. Zijn opvolger, Hendrik van Heyst, stierf in 1678 en kreeg tot opvolger Evert van Tongerlo.

In 1636 werd een derde afslager benoemd. Abraham Jansz (Croonenburgh). Hij werd op een onbekende datum door zijn zwager Jan Joosten van Veen opgevolgd. Na diens overlijden fungeerde van 1648 tot 1655 Gijsbert Sweers, die toen wegens zijn bankroet vervangen werd door Jan de Blocq. Op 29 augustus 1662 nam notaris Henricus Westfrisius dit over, maar Jan de Blocq keerde al vóór 1667 terug en werd na zijn dood in 1680 opgevolgd door Jan van de Putt Jr.

De eerste bode van de weeskamer – een nieuwe functionaris –, Maurits van Cosen, nam blijkens zijn instructie van 28 januari 1640 niet aan het werk van de afslagers deel. Op 12 augustus 1656 werd hij opgevolgd door Dirk Steenoven, die dit wel ging doen. In 1693 kwam Adriaen Pelt in zijn plaats.

Dit is de volledige opsomming van afslagers uit de 17de eeuw. Ongetwijfeld zouden er merkwaardige zaken aan het licht komen, wanneer ik de levensloop van deze personen – allen zakenlieden – stuk voor stuk naging, maar dat is niet mogelijk. Ik zal mij daarom beperken tot de familie Haringh, die drie generaties afslagers opleverde, bijna 1¼ eeuw lang, eerst alleen, sedert 1617 met één, sedert 1636 met twee en sedert 1656 met drie anderen naast zich.

Gerrit Jacobsz Haringhs vader was een naamgenoot en volle neef van Jacob Huych (Haringh), de reeds genoemde conciërge. Misschien had Gerrit daar mede zijn functie aan te danken. Hij trouwde, 27 jaar oud, in 1601 met Lysbeth Pieters en was toen nog varensgezel. Zijn voorgangers hadden borgen gesteld, maar hij deed dat pas veertien jaar na zijn benoeming in 1617, tegelijk met de nieuwe afslager Jan Dircksz van Beuningen. Toen de borgstelling verhoogd werd van f 10.000.— op f 15.000.— suppleerde Gerrit deze op 9 januari 1637 met f 5000.—. Hij werd op 3 augustus 1649 en zijn weduwe, Lysbeth Pieters, op 20 september 1651 in de Nieuwe Kerk begraven. Zij woonden toen op het Rokin bij de Lange Brug.

Pieter Haringh was op 3 september 1609 in de Nieuwe Kerk gedoopt. Hij trouwde in 1641 met Lysbeth Jans Delft en werd in 1647 eigenaar van een huis op het Water bij de Papenbrug. Hij bleef meer dan 40 jaar in functie. In 1679 was zijn vrouw gestorven en in 1685 volgde hij haar in het graf.

Zijn jongste zoon, Jacob, was 6 november 1650 in de Nieuwe Kerk gedoopt. Vermoedelijk heeft hij zijn vader begin 1682 als afslager opgevolgd. Hij trouwde vlak daarop met een meisje uit de buurt, Barbara Elsevier, de dochter van de bekende boekverkoper Daniel Elsevier. Over het mislukken van dit huwelijk zou een roman te schrijven zijn. Hier is echter voldoende te vertellen, dat Jacob Haringh bij zijn laatste testament, op 12 februari 1718 voor notaris Tzeeuwen, Johanna de Veer, gescheiden huisvrouw van Anthony Walraven tot enige erfgenaam benoemde en bepaalde dat na haar overlijden alles op de weeskamer zou worden gedeponerd ten behoeve van haar kinderen. In 1727 stierf hij, in 1748 zij. Daarom hebben wij nu nog allerlei papieren van de familie Haringh, ook wat uit de 17de eeuw, helaas echter niets over de verkopen.¹

Wat dat afslagersambt betreft, daarover kan ik het volgende vertellen. Gerrit Jacobsz Haringh kennen wij uit de van hem bewaarde registers van verkopen van 1605 tot 1628, waarover ik later meer zal zeggen. We zien hem daar als afslager in functie, maar ook zelf kopen o.a. kunst. Het punt uit de instructie, dat de afslagers niet zelf mochten mijnen, was blijkbaar steeds een dode letter gebleven. Die verkopen vonden meestal in of voor huizen van particulieren plaats, maar ook wel in herbergen en voor zijn eigen huis.

De oude bepaling, dat kopers die een goede borg stelden binnen zes weken konden betalen, bleef van kracht. Toch gaven de afslagers blijkbaar ook hetzij langer crediet, hetzij crediet zonder goede borgstelling, onder meer aan de uitdraagsters.² De afslagers moesten het door hen geïnde geld afdragen aan de verkopers, maar mochten 5% salaris inhouden, waarvan de helft voor de stadssecretarissen en de helft voor henzelf was. De schade, die zij leden bij wanbetaling, was echter alleen voor hen. Dat konden soms flinke bedragen zijn. Zo'n geval deed zich voor in 1625, mede door het bankroet van de uitdraagster de Groene Ridder. De afslagers Haringh en van Beuningen wilden toen de secretarissen laten delen in de schade. Die verzetten zich uiteraard op grond, dat de afslagers voor goede borgen hadden moeten zorgen. Op 25 maart 1625 deden goede mannen een uitspraak: Haringh kreeg een korting van *f* 200,— op het door hem verschuldigde bedrag met de vermaning voortaan beter op te passen, van Beuningen moest de schade voor zijn eigen rekening nemen, daar hem twee jaar eerder in een dergelijk geval al *f* 212.— was kwijtgescholden. Dergelijke kwesties bleven echter bestaan. In 1642 waren er moeilijkheden met de zoon van Beuningen, die door secretarissen zelfs voor het Hof van Holland werden gebracht. Op 30 augustus 1645 werd een overeenkomst gesloten, waarbij de afslager weer een grote korting kreeg, maar tevens een bevel zich beter aan de ordonnanties te houden. Reeds het jaar daarop maakte hij plaats voor een ander.

¹ Weeskamer pak q34.

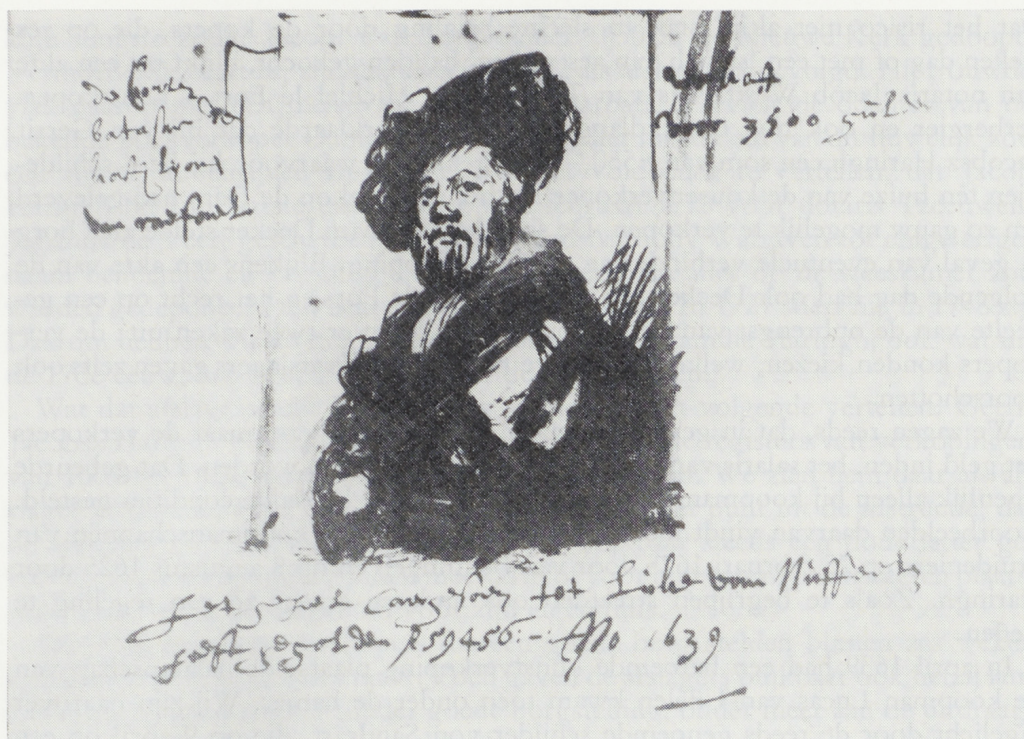
² I. H. van Eeghen, Maandblad Amstelodamum 1969, 'Uitdraagsters' 'tzij man of vrouw' (p. 102-110).

Dat het risico niet altijd stak in slechte betaling door de kopers, die op zes weken dag of met een 'swijch van zes weken' hadden gekocht, blijkt uit een akte van notaris Jacob Westfrisius van 7 juni 1618. Michiel le Fort – kunstkooperherbergier en ook nog een tijdlang makelaar – verklaarde dat hij van Gerrit Jacobsz Haringh een som van *f* 550,— had gekregen, waarvoor hij hem schilderijen ten huize van de kousenverkoper Anthoni de Mel op de Dam had geleverd om zo gauw mogelijk te verkopen. De schilder Abraham Decker stelde zich borg in geval van eventuele verhindering van de verkoping. Blijkens een akte van de volgende dag had ook Decker een vordering op le Fort en het recht op een gedeelte van de opbrengst van de verkoping. Wij leren er twee zaken uit: de verkopers konden kiezen, welke afslagers ze namen, en die afslagers gaven zelfs ook voorschotten.

We zagen reeds, dat in gevallen, waarin niet de afslagers, maar de verkopers het geld inden, het salaris van 5% tot 1% verminderd kon worden. Dat gebeurde eigenlijk alleen bij koopmanschappen. Er werden dan bepaalde condities gesteld. Voorbeelden daarvan vindt men bij verkopingen van de koopmanschappen van kruideniers op 25 februari 1625 door van Beuningen en op 8 augustus 1625 door Haringh. Zoals te begrijpen streefden ook anderen ernaar zo een regeling te treffen.

In april 1639 had een beroemde kunstverkoop plaats: de nalatenschap van de koopman Lucas van Uffelen kwam toen onder de hamer. Wij zijn daarover ingelicht door de reeds genoemde schilder von Sandrart, die op 9 april op een schilderij van Rafael bood tot *f* 3400.— toe, maar het voor *f* 3500.— toegewezen zag aan de koopman Lopez. Ook Rembrandt was op die verkoping aanwezig en tekende daar het bewuste schilderij, dat blijkbaar het allerduurst ging. Aan zijn mededeling danken we onze kennis, dat het hele 'cargazoen' bijna *f* 60.000.— opbracht. Vaak heeft men daarom verondersteld, dat hier een scheepslading schilderijen werd verkocht. In dat geval zou echter de weduwe de Vos als afslager hebben gefungeerd en wij zullen dadelijk zien, dat het door Pieter Haringh geschiedde. Het woord cargazoen werd toen echter ook gebruikt in tegenstelling tot boedel.¹ Dat moet hier ook het geval zijn geweest, vermoedelijk omdat hier de erfgenamen zelf het geld inden en maar 1% aan de afslager betaalden. Daarover kwamen moeilijkheden tussen Pieter Haringh mede uit naam van de andere afslagers – ze deden namelijk alles in één pot – en de secretarissen Pieter Haringh wilde volgens art. 30 van de instructie van 1627 die 1% tussen afslagers en secretarissen hoofd voor hoofd verdelen, terwijl deze laatsten vasthielden aan de

¹ Men vergelijkte bijvoorbeeld art. 11 van een keur van 29 oktober 1686 betreffende verkopingen van manufacturen, waar gesproken wordt van 'boedel of cargazoen' (Noordkerk II 513). Of Sandrarts eigen verkopingen bij zijn vertrek uit Amsterdam ± 1642 van schilderijen en prentkunst, die ruim *f* 19.000,— opbrachten, voor 1% of 5% werden gerekend blijkt niet (J. von Sandrart, zie op p. 417). 10-31

4 Tekening van een schilderij van Rafael op de verkoping van Lucas van Uffelen 9 april 1639, door Rembrandt
Prentenkabinet München

gebruikelijke verdeling in twee helften, wat voor hen voordeliger was. Op 6 augustus werd het geschil ten gunste van secretarissen beslist.

Voor ons is het belangrijkste, dat hieruit blijkt dat Pieter Haringh – de jongste van de afslagers zowel in leeftijd als in functie – deze verkoping hield. Ik neem aan, dat hij, geboren en getogen in het vak, als opvolger van zijn vader de belangrijkste verkopen kreeg.

Die kwestie over de 1% speelde op een andere wijze weer in 1657. Toen vroeg Catharina d'Overdage, weduwe van de bekende kunstverkoper Johannes de Renialme, voor de verkoping op 4 september van diens nagelaten koopmanschap, bestaande uit diamanten, antiquiteiten en \pm 600 schilderijen, ook het salaris van 1% te mogen betalen, mits zij zelf voor de schulden instond: de schilderijen etc. waren immers geen sier, haar huis was een pakhuis.

Als voorbeelden van koopmanschap van schilderijen, waarvoor dat was toegestaan, voerde zij de verkopen van Jacomo Borchgraeff, de erfgenamen van Uffelen, Thomas Kresser en anderen aan. Secretarissen dreigden de verkoping te zullen verhinderen, wanneer zij zich niet accoord verklaarde met de 5%.

Burgemeesteren kozen echter de partij van secretarissen en burgemeester Huydecoper noteerde eigenhandig, dat er 5% moest worden betaald. Noordkerk maakte zich daarover een eeuw later nog erg boos en oordeelde het een zeer onjuiste beslissing.

Over de verkopen van Borchgraeff – getrouwd met een van Uffelen – en Kresser kan ik niets naders vertellen. Over een andere grote kunstveiling is echter wel iets bekend. Men zal zich herinneren, dat Rembrandt op 23 februari 1654 een aanzegging kreeg om voor Diego d'Andrada een portret te voltooiën. Hij besloot toen zijn antwoord met de volgende woorden: 'En bij aldien de insinuant daarmede niet tevreden is soo sal hij tselve schilderij bij gelegenheit opmaecken en als hij vendu hout van sijn schilderijen tselve alsdan mede sal vercoopen.'

Zoals we later nog zullen zien, was het gebruikelijk dat de kunstenaars af en toe verkopen of venduen hielden. Over één van die verkopen door Rembrandt zijn we iets beter ingelicht. Ik publiceerde erover in het maandblad van augustus-september 1969.

Op zaterdag 25 december 1655 was de eerste verkoping en nog zes andere volgden, vermoedelijk van 27 december tot en met 1 januari 1656. Wie de afslager

5 'De jonge Haringh',
detail van de ets van Rembrandt van 1655

was bij deze importante verkoping? We kunnen kiezen tussen de pasbenoemde de Blocq, de chirurgijn Hartmans en Haringh. Men zal begrijpen, dat mijn gedachten naar de laatste gaan.

Wij zijn in 1655 en uit dat jaar dateert ook de ets van de jonge Haringh. Ik reproceer hem hier. Ik vroeg mij namelijk onwillekeurig af, of de benaming van de twee etsen 'de oude en de jonge Haringh' niet op de twee afslagers zou kunnen slaan. Hebben wij hier de 35-jarige ongetrouwde Utrechtse advocaat voor ons of zijn verre neef, de 45-jarige afslager, vader van enige kinderen. Leeftijd, persoon en gelijkenis met het andere portret wijzen eerder op de advocaat, maar op de mogelijkheid dat hier de jonge afslager is geportretteerd moet ik toch minstens wijzen, want men moet niet vergeten dat al in de 18de eeuw de prenten ook als de oude en jonge afslager werden aangeduid.

Wat de opbrengst van de verkoping was, weten we niet. Uitkomst bracht het geld in ieder geval niet, want Rembrandts boedel kwam in juli aan de desolate boedelskamer. De inventaris, die toen werd opgemaakt, geeft echter stellig maar een beperkte indruk.

Tenslotte kan ik nog een grote veiling van prentkunst in de Keizerskroon noemen, namelijk van december 1670 van Marten Kretzer, die uit een advertentie in de courant bekend is.¹

Ik keer terug tot Pieter Haringh. Net als andere afslagers behoorde hij tot de koopmansstand en deed ook andere zaken. In het protocol van notaris Jan de Vos vinden we hem op 25 januari 1651 bij de borgstelling van een uitdraagster genoemd, dus stellig als afslager, op 3 mei 1651 echter zeer verrassend als zeepzieder.

In 1674 huurden de vier afslagers, Haringh, de Blocq, Steenoven en van Heyst, een huis op de Deventer Houtmarkt van Jan Otto van Waerdt voor f 250.— per jaar, in te gaan op 1 november, voor acht jaar. Daar zouden ze iedere vrijdag met eventuele voortzetting op zaterdag inboedelverkopingen houden, die tot nog toe voor hun eigen huizen hadden plaats gehad. De kosten zouden gedekt worden uit een heffing van 5 stuiver op de 100 gulden of $\frac{1}{4}\%$ van het verkochte, verder uit het geld van de plaatsen aan tafel en de banken er omheen. Ieder van de vier afslagers moest de week, nadat hij had gevaceerd op de weeskamer, de verkopingen waarnemen. Op andere dagen in de week zou men gelegenheid geven om schilderijen, winkelwaren, boeken etc. te verkopen tegen betaling van twee zilveren ducats per dag. De dagen, dat de goederen gebracht werden en getoond werden, zouden met één zilveren ducaton worden betaald. Winst of verlies zouden de vier afslagers delen. Het originele contract met handtekeningen is bewaard in de portefeuille van Noordkerk.

Hoe lang dit afslagershuis, dat stellig concurrentie gedaan zal hebben aan de herbergen, is blijven bestaan, blijkt niet. Pieter Haringh hield op 5 december 1681

¹ Adv. Haarlemsche Courant 20.12.1670 van de verkoping van de papierkonst volgens aangeplakte billetten te beginnen op 29 dec. (Oud Holland 1884, p. 114 noot).

nog een veiling van juwelen, die onbeheerd op de weeskamer waren aangetroffen. Spoedig daarna volgde zijn zoon Jacob hem op. Vraagt men zich misschien af, of de verkopenen nog persoonlijk door de afslagers geschieden, dan kan ik daar bevestigend antwoord op geven. Toen er op 12 maart 1687 een kwestie ontstond over het te snel mijnen bij de afslag – eerst had opbod plaats gevonden – van Commelins geschiedenis van Amsterdam, zette Haringh het boek opnieuw in.¹

In de index op de notariële protocollen van de eerste tien jaar van de 18de eeuw vindt men een aantal akten betreffende Haringh en de andere afslagers.

Ik ga nu over tot de reeds meermalen genoemde registers van verkopenen in het archief van de weeskamer. De delen van Gerrit Jansz Block lopen van 9.9.1597-6.2.1599 en van 31.3.1600-21.6.1603. Hierin staan voor zover na te gaan alle verkopenen door elkaar opgesomd. Dan komen de registers van Gerrit Jacobsz Haringh van 16.7.1605-28.1.1615, van 6.7.1616-7.11.1617 en van 27.3.1620-13.12.1628. In deze tijd had men echter twee series, namelijk een van de erfhuizen, al of niet onder de weeskamer vallend, en een van de willige verkopenen. De bovengenoemde registers geven alleen erfhuizen; van de willige verkopenen is slechts één deel bewaard van 22.7.1608-3.6.1610. Het loopt over precies dezelfde periode als het ook bewaarde register van de erfhuizen. Van Jan Dircx van Beuningen zijn vijf delen erfhuizen bewaard, van 10.8.1617-4.1.1623 en 2.12.1624-7.4.1626. Het laatste deel, van 8.4.1626-22.9.1626, betreft voor zover na te gaan willige verkopenen. Van de zoon, Daniel Jansz van Beuningen heeft men drie delen erfhuizen, van 6.3.1627-13.3.1630, 8.6.1635-18.8.1636 en 28.1.1637-14.4.1638. Van de afslagers Abraham Jansz en Mr. Hartman Hartmans zijn twee delen bewaard, die een opsomming geven van elke verkoping, de totale opbrengst en de uitbetaling daarvan van de erfhuizen over hun hele ambstperiode, resp. 25.6.1636-19.9.1643 en 24.3.1646-12.6.1657.

Uit het laatste noem ik als merkwaardige posten, de verkopenen van de nalatenschappen van Elias Herckmans 23.9.1648 met een opbrengst van *f* 661.43.—, van schilderijen van Antoni Claesz 21.12.1649 met *f* 629.13.—, beide op de Dam, en van schilderijen van Samuel Adriaansz (een kuiper op de Deventer Houtmarkt, die 29.9.1655 in de Nieuwezijds Kapel werd begraven) 11.4.1656 met *f* 2000.5.— in het Herenlogement. Hogere opbrengst gaf de verkoping van Jacob Jorisz nalatenschap in de Kalverstraat van 17 april 1654, namelijk ruim *f* 13.000.—. Hij was 24 maart 1654 in de Zuiderkerk begraven. De verkoping van de nalatenschap van Susanna de la Vigne op 18 sept. 1647 in de Bracke Gront bracht bijna *f* 16.000.— op.

De registers met preciese verslagen van de verkopenen zijn uiteraard veel belangrijker. Ze zijn vaak gebruikt, vooral door kunsthistorici, maar altijd te hooi en te gras. Ik zal daarom in een noot een summiere opsomming geven van

¹ M. M. Kleerkooper en W. P. van Stockum Jr., De Boekhandel te Amsterdam voornamelijk in de 17e eeuw (1914-1916) p. 99-100.

de zuivere kunstverkopingen en van enkele verkopingen, waar belangrijke kunstvoorwerpen tegelijk met andere zaken werden verkocht.¹

De schilderijen worden al betrekkelijk gauw behalve met het onderwerp ook met nummers of soms letters aangeduid, maar die staan nooit in volgorde en zijn ook nooit compleet.

Op enkele bijzonderheden wil ik nog wijzen. Onder de kopers vindt men bij Haringh op 15 januari 1628 Abraham Gerritsz de knecht van het schildersgilde. Zoals wij al zagen is hij dan nog niet officieel aanwezig, wel op 10 juli 1635 en 9 maart 1637, wanneer hij een 'kocken' een en 'deel printen' koopt. Ook de oplegger koopt nogals eens. Dat is op 28 augustus 1612 een zekere IJsbrant. Op 9 februari 1638 is dat Thomas Pietersz, die bij zijn huwelijksvoorwaarden op 4 oktober 1626 voor notaris Pieter Carelsz wordt gezegd te handelen in schilderijen. Dat was een inbreuk op het recht van de gezworen schatsters en in 1647 werden deze dan ook weer officieel in hun rechten hersteld.²

Niet alle kopers werden bekend gemaakt. Vaak staat er 'op wiens versoek'. Ook namen van kopers, die contant betaalden, werden vooral in later tijd niet genoteerd. De meeste kopers echter stelden borgen. Dat brengt mij tenslotte

¹ *Gerrit Jacobsz Haringh erfhuizen*: 1.3.1607 Gillis van Coninckslou, 13.6.1608 idem, 26.5.1609 N.N., 14.3.1611 Barchman Claesz, 20.3.1612 Crispiaan Colijns, 28.8.1612 Claes Rauwert, 30.10.1613 Samuel Godijn, 8.11.1613 Anthonie Boomhoff, 7.4.1614 Cornelis van der Voort, 21.4.1614 Lieven Heyline, zonder datum (voorin) Jacque Kina, 24.4.1617 Marritje Walichs, 27.4.1617 Andries de Graeuw, 31.5.1617 Barent Gerritsz, 10.3.1616 (achterin) Jan Martsz Smul, 9.4.1620 Anthony van Zurick, 24.8.1621 Abraham en Victoria Vinx, 13.7.1623 dr. Goswynus van der Hal en Hendrickgen Hendricx, zijn vrouw, 20.3.1625 Jacob Claesen van Hoorn en Weyntgen van Neck, 19.4.1625 Barbara Jacobs, 13.5.1625 Cornelis van der Voort, 30.8.1625 Cornelis van der Voort, met als toevoeging enkele van Pieter van der Voort, 29.1.1626 Govert Boelisz en Lazarus Lazarus, 15.1.1628 Cornelis en Jan Witsz, 15.1.1628 ten verzoeken van Pieter Pietersz schilder van wege Cornelis Jansz Schoneman, 15.1.1628 Mr. Jan Engels.

Gerrit Jacobsz Haringh willige verkopingen: 30.9.1608 Johanna Artsen en Jaques van der Lamén, 2.10.1608 Felix van Lun, 29.10.1608 Valerius van der Houven, 23.2.1609 N.N., 24.2.1609 Pieter Loduwijcx, 20.5.1609 Claas Eewouts, 23.5.1609 Valerius van der Houven, 16.3.1610 Lucas Lus, 15.4.1610 Cornelis van der Voort.

Jan Dircksz van Beumingen erfhuizen: 16.10.1619 Gerrit de Bock, 16.10.1619 Dirck Gerritsz in de Swarte Cater, 6.4.1620 Paulus Bisschop, 15.8.1620 Salomon de schilder, 29.8.1620 Salomon Pietersz, 5.9.1620 idem, 2.4.1621 Dr. Claes Bourgoigne, 13.4.1621 Jan Jansz schilder, 13.5.1621 Marten Hendricx Spiegel, 12.5.1621 Elbert Martsz, 16.9.1622 Salomon Pietersz, Claes Cornelissen en Pieter Claesz de drager, 3.12.1624 Cathelijm Biscops, wed. Pieter Heseman, 15.1.1625 Christoffel van Sichein, 19.3.1625 Hendrick Hoefslager, 17.7.1625 Jan van Ganspoel, 23.9.1625 Cornelis de Bruyn, 27.9.1625 idem, 18.10.1625 N. N. kistenmaker, Salomon Hendricx, 20.10.1625 weduwe Dirck van Nes, 22.4.1626 Johannes Paracelsis, 25.4.1626 Anna van der Laen, 15.7.1626 advocaat Schot, 22.9.1626 Pieter Ysacksen. (N.B. de laatste vier vermoedelijk willige verkopingen).

Daniel Jansz van Beumingen erfhuizen: 22.6.1627 Louis Rotkoert, 7.11.1628 ten verzoeken Jan Braems (erachter: Dit is geen weescamer), 8.11.1628 Lazarus Wateringh en Swaentgen Gerrits, 5.12.1629 Cornelis van den Block, 22.2.1635 Barent van Someren, 26.5.1635 Pieter Janssen van Loo en Cathelijm Ingenraem, 10.7.1635 Hans Wijnantsz, 7.7.1636 Michiel Kuypers, 18.8.1636 Arent Jansz en Annetje Harmans verkoping lijsten, 9.3.1637 Jan Basse, 7.4.1637 Pieter le Febvre, 10.9.1637 Nicolaas Bas, 30.9.1637 Jan van Maerlen en Maria van Geels, 27.10.1637 idem, 9.2.1638 Gommert Spranger.

² Groot Memoriaal III, 258.

nog op een twijfelachtig punt. Nogal eens wordt een adres vermeld. Men heeft daar uit opgemaakt – en mijns inziens terecht – dat dit personen betrof, die niet bekend waren bij de afslager. Soms ook wordt geen adres, maar een ander persoon genoemd, voorafgegaan door 'of', 'tot' of 'bij'. In de twee laatste gevallen meende men altijd dat de koper ten huize van die persoon woonde. Ik kan echter van een verkoping van 2 oktober 1608 door Haringh tonen, dat dit niet altijd het geval is. De koopman Hans van Loon, die daar een schilderij koopt, wordt aangeduid als 'bij Jacob van Neck'. In 1606 woonde van Loon in de Raap op de Zeedijk en van Neck aan de Oude Vesten tussen Korsjes en Jan Rodenpoort. Het is natuurlijk mogelijk, dat een van beiden verhuisd is. Maar men zal toch steeds ook moeten denken aan de eventuele mogelijkheid van borgstelling.

Op de verkoping van 22 februari 1635 koopt Rembrandt voor de eerste maal, d.w.z. voor zover uit de thans bewaarde registers is op te maken. Er wordt dan opgetekend 'Rembrandt van Rijn tot Hendrik Uylenburg'. Men heeft hieraan ontleend, dat Rembrandt ook zijn na trouwen bij Saskia's neef bleef wonen. Het is heel goed mogelijk, maar als absoluut zeker zal men het toch niet mogen aanvaarden.

Tenslotte nog de onkosten van de verkopingen. Ik geef als voorbeeld de verkoping van de nalatenschap van Cornelis Pietersz en huisvrouw in de Sint Jacobskapelsteeg in het Witte Lam, op 28 januari 1603. De opbrengst was f 1095.8.12. Daar ging echter af aan salaris voor de afslager f 54.15.8, voor het omroepen 4 st., voor het opleggen f 10.—, voor 3 dagen tafel f 1.10.—, voor extract f 2.5.— en voor zilver en goud wegen 5 st., dus in totaal f 68.19.8. Het omroepen voor kleine verkopingen was meestal slechts 2 stuiver. Van gedrukte biljetten blijkt nergens iets. Op den duur werden deze onkosten echter niet meer via de afslagers verrekend en verdwenen ze dus uit de registers.

Bij enkele verkopingen worden condities vermeld, daar ze afweken van de gebruikelijke contantbetaling of zes weken dag bij borgstelling. Ik noemde reeds de verkopingen van kruidenierswaren en kan daar nog de houtverkopingen, bijv. van 15 december 1617, aan toevoegen. Uitvoeriger wil ik echter ingaan op de verkopingen van boeken, daar die ook onder het Sint Lucasgilde vielen. Bij de verkopingen van en onder de boekverkopers had men dikwijls te doen met grote aantallen, die men slechts langzaam zou kunnen afzetten, in tegenstelling tot andere koopwaar. Daaruit ontwikkelde zich de betaling in termijnen. Bij de verkopingen, die in deze registers opgetekend staan, ziet men dit groeien.¹

¹ *Gerrit Jansz Block*: 3.4.1603 Claes Pietersz schoolmeester (met los vel met opgaaf van boeken).
Gerrit Jacobsz Haringh erfhuizen: 26.11.1605 Elbert Boelisz., 15.7.1606 Willem Nes boekdrukker,
27.2.1608 Isaack Verbeeck, 27.1.1609 Joost van Loo schoolmeester en Sara van Loo, zijn vrouw,
7.3.1613 Gerrit Henricksz Breugel (boeken en letters), 12.3.1613 Barent Adriaensen, 22.9.1616 Joris
Gerits Nachtegael (boeken en letters), 28.9.1616 Johannes Cramerius.
Gerrit Jacobsz Haringh willige verkopingen: 11.10.1608 N.N. in het Schoolsteegje (boeken en papier),

Een verkoping van de boeken van Barent Adriaensz, boekverkoper, geeft als eerste condities betreffende betaling in termijnen. Ik neem ze in bijlage II op. De verkoping van 12 maart 1613 brengt *f* 3945.18.— op en het salaris bedraagt de gebruikelijke 5%. Er volgen nog meer verkopingen van boeken in grotere aantallen. Echter pas op 15 maart 1638 bij de verkoping van de nalatenschap van Michiel Colijn vinden wij weer condities (zie Bijlage). Ditmaal bedraagt het salaris niet meer de gebruikelijke 5%, maar *f* 144.— van een opbrengst van totaal *f* 7187.9.—, dus 2%, daar door de termijnen de verkoper in feite veel minder kreeg dan de werkelijke opbrengst. Het is het begin van de merkwaardige betaling in termijnen, die in de boekhandel een grote rol zal spelen. Wat de afslager betreft, die nam dit blijkbaar niet altijd zonder meer aan. In 1699 werd het salaris op 2½% bepaald, maar in de 18de eeuw blijken er toch weer moeilijkheden te zijn¹.

In de registers worden bij die boekverkopingen vaak borgen genoemd. Ik neem aan, dat die niet ter wille van de afslager gesteld werden, maar ter wille van de betaling in termijnen. Zo vindt men op 26 april 1627 Wouter van Kermt, kleermaker in de Spaarpotsteeg, borg voor Jacob Elsevier, boekverkoper in den Haag. Op de bovengenoemde verkoping van de nalatenschap van Michiel Colijn vindt men telkens weer de boekverkoper Hendrick Lourisz als borg, o.a. ook voor Louis Elsevier. Bij de verkoping van een gewone bibliotheek, namelijk van de overleden Ds. Pulleus, op 4 december 1629, hoort Menasseh ben Israel tot de kopers. Eenmaal staat achter zijn naam: of Hendrick Lourisz.

Het Sint Lucasgilde en de verkopingen

Enkele andere gilden wisten soms zelf verkopingen onder zich te krijgen. Bij een verkoping van 3 januari 1625 van hoepen en wijnverlatersgereedschappen van Arent van Liesvelt staat in het register van van Beuningen genoteerd, dat de knecht van het kuipersgilde de verkoping heeft gehouden, de penningen zal innen en de eventuele schulden en schaden tot zijn last zullen komen, zodat geen salaris berekend wordt. Op 5 oktober 1664 verklaarden overliden en knecht van het smidsgilde, dat het een oud gebruik was dat bij overlijden van een gildebroeder winkel en gereedschap na aanzegging aan de gildebroeders door de knecht werd geveild. De opbrengst was zó veel beter dan bij een verkoping door de afslager, daar de uitdraagsters daarin geen gading maakten. Dit naar aanleiding van een

9.4.1609 Esaias van Someren (boeken en papier), Michiel Colijn en Sacharias Heyns, 3.4.1610 Willem Jansz Buys, 17.4.1610 Grietje Pieters (boeken, bijbels, letters en papier).

Jan Direxsz van Beuningen erfhuizen: 24.1.1618 Pieter Rutten, 2.2.1618 Jan Gerritsz boekverkoper op de Dam in de kas, 18.3.1625 Arnoldus Magistri Glaseri, 18.2.1626 Antony Smijters schoolmeester, 19.2.1626 Hugo Petit en Jan Thiel.

Daniel Jansz van Beuningen erfhuizen: 26.4.1627 Melchior Bouwer, secretaris dezer stad, 4.12.1629 Ds Petrus Pulleus en Aeltje Emmes, 7.4.1637 Pieter le Febvre, 15.3.1638 Michiel Colijn.

¹ I. H. van Eeghen, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725* iv 268-269.

geschil over een dergelijke verkoping! Op 21 november 1664 werden de afslagers, die bezwaren gemaakt hadden, in het gelijk gesteld. De lakenbereiders waren gelukkiger. Zij kregen op 19 april 1658 wel het recht verkopen van zuiver lakenbereidersgereedschap door de de gildeknecht te laten houden in aanwezigheid van een stadsbode.¹

Het was dus in deze tijd niet onmogelijk voor een gilde om invloed op de directe gang van zaken bij de verkopen te krijgen; het Sint Lucasgilde bracht het echter nooit zover. Met lede ogen zullen de overliden of althans de schilders onder hen gezien hebben, dat de handel in kunst steeds groter werd. Was die handel eens eigenlijk alleen door de uitdraagsters gedreven, hun rol werd op den duur steeds kleiner. Er was grote vraag naar schilderijen. In verband daarmee werden veel copieën gemaakt en allerlei knoeierige praktijken kwamen in zwang.²

In het begin van de 17de eeuw werd het bijvoorbeeld gebruikelijk, dat Antwerpenaren, in wier stad een belangrijke kunsthandel was, op de vrijdagmarkt schilderijen en daarbij veel copieën kochten, die naar Amsterdam brachten en daar verkoping hielden. Er bestond geen enkele ordonnantie omtrent die verkopen, maar nu vroegen overliden hier paal en perk te stellen en de verkopen door vreemden te verbieden. Zover gingen de heren van den gerechte niet, maar wel bepaalden ze op 10 nov. 1608 dat vreemden voortaan alleen met toestemming van burgemeesters konden verkopen of laten verkopen. Vroegen ze die niet, dan konden overliden de verkopen beletten. Het rekwest van overliden, dat in de keur is opgenomen, geeft al een uitstekend beeld van de misbruiken. Ditmaal kennen we echter de verkopen zelf uit het enige bewaarde register van willige verkopen van Haringh. Op 30 september 1608 werden ten verzoeke van Juffrouw Johanna Artsen van Antwerpen en ten verzoeke van Jacques van der Lamén in de Nes schilderijen verkocht. Onder de kopers vindt men enkele Amsterdamse kunstkopers-schilders en daarbij ook Garbrant Ariensz, d.w.z. niemand minder dan de befaamde Bredero, die toen nog niet dichtte, maar schilderde. Hij kocht twee schilderijen van van der Lamén, samen voor *f* 22.5.—. De opbrengst van de verkoping bedroeg *f* 1006.0.1. Kort daarop volgden twee andere verkopen. Op 2 oktober 1608 brachten de schilderijen van Felix van Lun(?) *f* 1118.15.— en op 29 oktober 1608 die van Valerius van der Houven *f* 305.12.— op.

Valerius was een inwoner van Amsterdam: van Felix kan ik niets zeggen. Juffrouw Artsen, die zelf bij de afrekening tegenwoordig was, en de schilder van der Lamén waren echter beiden Antwerpenaren. Van der Lamén bleef van de Zuidelijke Nederlanden uit in Amsterdam opereren. Dan weer was hij daar, dan weer hier. Op 7 april 1623 legde hij te Amsterdam een verklaring af, dat hij twee

¹ Groot Memoriaal iv, 154vo en v, vóór 157vo.

² H. Floerke, Studien zur Niederländischen Kunst- und Kulturgeschichte: die Formen des Kunsthandels, das Atelier und die Sammler in den Niederlanden vom 15–18 Jahrhundert (1905).

jaar eerder als goede man had gestaan over een verkoop van 24 devotiestukken door Guilliame Wittenbroot van Antwerpen aan Jacob van Nieulant.¹ In oktober 1626 blijkt, dat hij overleden is. Dan is er een hooggaande ruzie over de executoriale verkoop blijkens 'geaffigeerde billetten' – dat was toen de manier om reclame te maken – 'van een seeckere stuck schilderje genaempt de schilderswinckel ofte anders de cunstcamer daer differente veel ende frayen kunstenaers aen geschildert hebben' als gevolg van een condemnatie van het Hof van 12 de cember 1624. Een van de opposanten tegen de verkoop was Anneke Lemmens, weduwe van Jacques van der Lamén, zoals uit een van de akten voor notaris N. Rooleeu van 5 oktober blijkt.

Toen aan die verkopen een einde was gemaakt, zocht en vond men andere wegen. Men gaf de ingevoerde schilderijen aan Amsterdammers in onderpand en die verkochten dan, onder voorwendsel dat ze een schuld niet betaald hadden gekregen. In verband daarmee werd het beding van toestemming voor verkopen uitgebreid van vreemden tot burgers van Amsterdam en werden overliden ook gemachtigd deze verkopen bij gebreke van toestemming te beletten. Ditmaal kan ik geen voorbeelden geven, want de verkopen geschieden door de conciërge Haringh, wiens registers niet bewaard zijn.

Van ouds had men drie vrije jaarmarkten, waar ook vreemden alles mochten verkopen. Dat begrip bleek echter rekbaar. Hoewel bij de uitvaardiging van een keur op 31 januari 1617 de overliden niet worden genoemd, zullen zij wel weer met klachten zijn gekomen. Buiten de jaarmarkten werd alle verkoop van schilderijen, die niet in de Zeven Provinciën gemaakt waren, verboden. Overtreders zouden de schilderijen verbeuren en een boete van *f* 25,— krijgen. Een derde daarvan zou aan de bos van het Sint Lucasgilde komen. We zagen hier boven een voorbeeld van een dergelijke handel in 1621. Het zal niet het enige geval geweest zijn. Het is niet te verwonderen, dat op 21 oktober 1623 een nieuwe keur werd afgekondigd, waarbij, naast de boete van *f* 25,—, op ieder verbeurd stuk nog een extra boete van *f* 12,— werd gelegd. De overliden werden ingeschakeld bij de controle op de schilderijen, die ter gelegenheid van de jaarmarkten werden ingevoerd, wat pas acht dagen voor de markt mocht geschieden. Na afloop van de jaarmarkt moesten de schilderijen weer binnen acht dagen worden weggevoerd of met toestemming van overliden worden opgeslagen. Op verdere verkoop kwam een boete van *f* 18,—, op in commissie geven en daarna verkopen van *f* 25,—.

In 1626 blijkt dat men door middel van verkopen toch weer wist te knoeien. Op 16 september werd althans – als uitbreiding van de keur van 1623 – bepaald, dat de afslagers, zowel conciërge als boden van de weeskamer, alleen in de huizen van de verkopers of in het huis van de conciërge mochten verkopen en dat schilderijen niet mochten worden opgehouden. Vóór de verkoping moest men over-

¹ A. Bredius, *Künstler-Inventare* VI (1919) p. 2174.

lieden een notitie geven van alle schilderijen. Uitgezonderd werden slechts de stukken, die sterfhuizen en insolvente boedels betroffen.

Wat de vreemde schilderijen betreft, daar horen we verder niet meer van. Dat men niet meer zo op Brabant aangewezen was, blijkt o.a. uit een brief van Elisabeth Stockmans van 1 april 1632 aan haar zuster Magdalena, die van Antwerpen naar Amsterdam ging verhuizen: 'Hier sijn oock schilderijen bij meenichte te krijgen. Hebben hier teegenwoordich van de beste meesters woonen. Was hier verleede weeck mart, dat men noemt de Vaste Marckt, sach bij hoope fraye stucken, alsoo een bij mij hadt die daer kennis van heeft en te Pinsteren ist hier weer mart alsoo 3 mael 's jaers marckt is. En offschoon eenige dingen daer bij UL wat beeter koop soude mogen sijn, neemt de onkosten vant overvoeren weer wech. Behalven UL de moeiten heeft van t sleepen uit en in de scheepen daart oock seer mee versuckelt.' Het is misschien toeval, maar deze woorden zijn neergeschreven, wanneer Rembrandt zich juist in Amsterdam gevestigd heeft. Men krijgt de indruk, dat Vasten-, Pinkster- en Septembermarkt nu ook veel stukken uit eigen land boden.¹

Op 17 oktober 1630 wordt een zeer belangrijke keur afgekondigd. De knecht van het gilde, die we al eerder op de verkopeningen aanwezig zagen, moet voortaan op elke verkoping van schilderijen aanwezig zijn. De visitatie door overlieden – drie dagen tevoren – blijft nu niet meer beperkt tot schilderijen; er komen ook boeken, prenten en konsten bij. Dit zal voortaan ook gelden voor sterfhuizen, weeskinderen, insolvente boedels of schepenenkennissen, waarmee nog altijd fraudes geschieden. Bij verkopeningen in verband hiermee zal men geen andere goederen mogen voegen.

Hier ziet men, hoe voorzichtig men moet zijn met de keuren van het heterogene gilde. De Amsterdamse schilders hielden rustig hun verkopeningen en bleven daarmee doorgaan. Deze keur was dan ook stellig speciaal met het oog op de boekverkopers gemaakt. Daar had het verkopingswezen, aangezien sprake was van grote aantallen, waarvan velen voorzien waren, zeer marktbedervende effecten. In het gildearchief van de boekverkopers zijn nog een aantal rekwesten daaromtrent bewaard.² Ofschoon overlieden bezwaar hadden gemaakt, kreeg Broer Jansz op 17 mei 1629 toestemming in zijn huis een uitroep-verkoping dus – te houden van zijn eigen boeken om zijn crediteuren te kunnen voldoen, mits hij beloofde dat dit de laatste maal zou zijn. Colette van der Keere, weduwe van Jodocus Hondius, en Jan Evertsen Cloppenburgh waren borg geweest voor de vader van Jan Jansen of Janssonius van Aernhem en wilden het onderpand, dat ze hadden, verkopen. Ook Jan Jansen zelf diende een rekwest in. Hij kreeg

¹ Familiearchief Backer no. 454.

² Gildearchief no. 80, aanwezig bij de bibliotheek van de vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels. Vrij onvolledig zijn enkele van deze rekwesten ook vermeld door Kleerkooper en van Stockum (zie boven) bij de betrokken boekverkopers.

uiteindelijk op dezelfde 17de mei toestemming tot *f* 8000.— toe te verkopen, echter alleen onder de boekverkopers. Hij moest beloven er niets van anderen bij te doen en ook nog 'niemandt, onder wat preteext dat het sij te gebruycken om de goederen bij coop op te jagen, ofte gelijk de boeckvercoopers seggen tot tamme eenden te gebruycken, maar dat elck sal moeten houden ende betalen voor hemself dat hij gecocht sal hebben.' De bos van het gilde zal *f* 50.— voor elke overtreding van een van deze condities krijgen, verder direct als erkentenis *f* 18.—. Indien hij betrapt zal worden op een volgende verkoping zal hij *f* 200.— aan de bos verbeuren en zal de verkoping gestaakt worden. Op 20 oktober 1640 kreeg Jan Jansen op het gildekantoor toch weer toestemming, omdat zijn vrouw was gestorven en hij zijn kinderen het moederlijk erfdeel moest bewijzen. Uit de door hem overgeleverde catalogus mocht hij tot *f* 12000.— à *f* 14000.— verkopen, echter zonder intermissie. Wanneer dat bedrag bereikt was, moest hij ophouden.

Op 26 juli 1657 tenslotte krijgt Jan Jansz Brouwer, een boekverkoper, die gaat uitscheiden, fiat van burgemeesters om zijn boeken bij opslag door de bode van de weeskamer te laten verkopen, mits hij *f* 25.— aan het gilde betaalt. Of deze Brouwer, die niet zo heel lang daarna stierf, na de verkoping toch bleef doorgaan met zijn boekhandel of dat hij de verkoping te lang uitsmeerde? Er kunnen ook andere schuldigen geweest zijn. Zeker is, dat de overlieden van het Sint Lucas-gilde op 30 juli 1658¹ een rekwes bij het gerecht indienden en dat op 31 augustus 1658 een keur werd afgekondigd, dat degene die voorgeeft uit de nering te willen scheiden en daarom schilderijen, boeken, prenten en konsten met toestemming verkoopt, dat zonder intermissie van tijd moet doen en daarna geen winkel meer mag openen. Bovendien wordt nog bepaald, dat in dergelijke verkopen geen goederen van anderen mogen worden gestoken. Tegen wie het ook ging, het is duidelijk dat de keur betrekking had op de boekverkopers en eventueel ook op de kunstverkopers, niet op de schilders. Geheel ten onrechte heeft J. F. Backer in zijn artikel over het bankroet van Rembrandt deze keur daarmee in verband gebracht. Anderen, zoals bijvoorbeeld White, namen dat over. Ik hoef er slechts op te wijzen, dat vanzelfsprekend executoriale verkopen daar geheel buiten vielen.²

Wel is mogelijk, dat verkoping van de prentkunst van Rembrandt in december 1658 mede aanleiding heeft gegeven tot een keur van 7 januari 1659. Sedert 1630 was de aanwezigheid van de gildeknecht bij verkopen van schilderijen verplicht. Nu werd dit uitgebreid tot beeldwerken, boeken en kunst of wel prenten, zowel op gewone als executoriale verkopen, mits ze echter zuiver en alleen uit die objecten bestonden. Uitvoerige bepalingen werden gemaakt, wat de gildeknecht daar moest doen. Men krijgt de indruk, dat voortaan hij voor het opleggen moet zorgen, dus niet meer de schatsters, die in 1654 bij een geschil

¹ R.A. 729 (Besogneboek).

² J. F. Backer, *Les tracés judiciaires de Rembrandt* (Gazette des Beaux-Arts 1924) p. 38-39.

met de conciërge over de desolate boedels nog in dit recht bevestigd waren.¹ De knecht alleen zou mogen rondgaan met de biljetten en catalogi bij de gildebroeders en bij particulieren.

De conciërge Haringh werkte nog altijd volgens zijn instructie van 1617, waarvan artikel 7 voorschreef: 'de affictie van billeten ter gewoonlijcker plaatse bestellen, de vercoopingten bij de stadtsroeper doen vuytroepen, insinuatie aen de vuytdraechsters ende die van de neeringe van d'importantste goederen tijtelijk doen.' Het is mogelijk, dat deze oude instructies en ook het opleggen door de schatsters mede oorzaak zijn geweest van de lage opbrengst van de prentverkopingen van Rembrandts desolate boedel. Nog in 1666 klagten de boekverkopers over de lage opbrengsten van de boeken die bij executie verkocht worden, daar vooral de uitdraagsters daar kopen.

Op 1 februari 1666 kwam er een keur tegen rijffelrijen – d.w.z. verlotingen – en geheime verkopingen van schilderijen in herbergen. Die rijffelrijen mochten sedert de keur van 1630 alleen met toestemming van burgemeesters plaatsvinden. Ditmaal werd de knecht van het gilde zelfs geautoriseerd tot het doen van bekeuringen. De boekverkopers hadden nu echter al een eigen gilde gevormd. Van verwarring tussen de belangen van de verschillende neringen is geen sprake meer.

Sint Lucasgilde en boekverkopersgilde

Het is te begrijpen, dat het Sint Lucasgilde de in doorsnee welgesteldsten van zijn leden, de boekverkopers, niet graag zag vertrekken. Zij voornamelijk immers spekten met hun boeten de kas van het gilde. De motivering tegen de afscheiding hield dan ook o.a. in, dat men juist had 'verscheidene handwerken samengebracht opdat het een het ander zouden secondeeren en niet opdat het beste varende zich zou afzonderen'. De afscheiding ging, zoals we zagen, toch door. Er waren echter enkele moeilijke punten, namelijk wie wel en wie niet onder het nieuwe gilde ressorteerden.² Op 15 februari 1664 citeerden overlieden van de boekverkopers een aantal personen voor commissarissen van Kleine Zaken, die zij achtten onder hun gilde te horen, maar die blijkbaar zelf niet van die opvatting waren. Daarbij waren boekdrukkers, die tot nog toe buiten gildeverband waren geweest, boekverkopers, kunstverkopers en kaartverkopers. Wat de twee laatste soorten betreft, kan ik met zekerheid zeggen, dat daarbij Salomon Savry, Frederick de Wit, Huigh Allart, Justus Danckerts, Nicolaas Visscher, Matthias

¹ Groot Memoriaal iv, 23vo.

² Gildearchief 56, 12 etc., aanwezig bij de bibliotheek van de vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels. Ik laat de namen van de 15.2.1664 geciteerden volgen: Jan Bruinen, Salomon Savery, David Tartas, Judick Dircks, Jacob de Mey, Johannis Baucquius (of Berucquius), Vrederick de Wit, Huigh Allart, Justus Danckerts, Nicolaas Visscher, Klement de Jonghe, Jan Kralinghe, Mathias Wynekes, Jan Robbertsz, Alexander Jansz, Jan de Vries, Geestevelt, Jan Jansz Ratelbant, Herman Gerritsz, Antoni Dircksz, Christoffel Conradus, Thymon Houthaack, Abraham Latham, Willem Schijf en Rolof Labato.

Wynekes, Clement de Jonghe en Jan de Vries waren. Van de 25 geciteerden werden enkele lid. Er bleven echter ook weigerachtigen. De bekende kunstverkoper Clement de Jonghe en een minder bekend persoon, Jan Janse de Vries, werden op 21 februari 1664 bij het derde defaut – dat wil zeggen dat ze niet verschenen voor commissarissen – veroordeeld ieder *f* 4.—, de contributie dus, te namptiseren, die het gilde onder cautie mocht lichten. De twee moesten daar natuurlijk aan voldoen, maar namen hun maatregelen. Zij wilden onder het Sint Lucasgilde blijven en slaagden daarin. Op 13 maart 1664 werd ‘om alle questien ende oneenigheid tusschen de overluiden vant St. Lucasgild ende die van de boeckdruckers ende boekvercopers zoo veele doenlijck voor te comen’ afgekondigd, dat de ‘speelcaartemakers ende papierkonst ofte prent winckeliers, de pars gebrueickende’ nu en altijd zouden mogen kiezen onder welk gilde ze wilden ressorteren.

Als gevolg daarvan schaalden op 21 maart Salomon Savry en Pieter Goos, op 22 maart Jacob van Meurs, op 31 maart Dancker Danckertsz en Justus Danckerts, op 8 mei Nicolaas Visscher, Fredrick de Wit en Hugo Allardt, op 12 mei Sara de Bari, op 16 juni de kunstverkoper Seger Tielemans, op 20 juli 1664 de kaartenmakers Jacobus van der Linden en Matthijs Wynekes en op een ongenoemde datum Jurrien Baeck, Pieter Mefferdt en een persoon met onleesbare handtekening zich onder het gilde van de boekverkopers. Clement de Jonghe en Jan Janse de Vries waren er niet bij.

Langs een achterweg probeerden de boekverkopers hun zin te krijgen. Uiteraard waren bij de gildeordonnantie van 9 november 1663 de verkopeningen van boeken onder hen gekomen. Men vindt daar alle restricties omtrent verkopeningen, namelijk alleen bij uitscheiden of erfhuizen, die ik boven al besprak, in uitgewerkte vorm terug. De kunstverkopeningen waren echter onder het Sint Lucasgilde gebleven, waar slechts twee kunstverkopers lid waren. Dat was in ieder geval Clement de Jonghe en vermoedelijk ook de bovengenoemde de Vries. De boekverkopers dienden nu een rekwest in bij de heren van den gerechte, waarin ze wezen op de ongewenste toestanden bij verkopeningen van papierkunst en kunstplaten en ook boeken en vroegen ter betere handhaving van de goede orde alles onder hun gilde te brengen, ook de twee bovengenoemde kunstverkopers. Het boekverkopersgilde had invloedrijke leden en inderdaad werd op 28 januari 1666 geheel volgens wens een keur gearresteerd, die echter volkomen in strijd was met de keur van 13 maart 1664. Bij punt 1 werden alle kunstverkopers en speelkaartenmakers onder het gilde van de boekverkopers gebracht, bij punt 2 eveneens de verkopeningen van papieren kunst en kunstplaten, terwijl het zesde punt bepaalde dat deze verkopeningen alleen met kennis van overliden mochten geschieden.

Van de kant van het Sint Lucasgilde kwam uiteraard een verontwaardigd tegenrekwest. Daarover wonnen de heren van den gerechte het advies van de overliden van het boekverkopersgilde in. De twee beschouwingen geven zoveel aardige bijzonderheden omtrent de handel in tekeningen en prenten, dat ik ze

beide met de keur in bijlage III afdruk. Een van de belangrijkste punten is wel, dat kunstenaars geregeld verkopenen plachten te houden, zowel van eigen als van vreemde kunst, geheel dus in tegenstelling tot de boekverkopers. De keuze van Clement de Jonghe en Jan Janse de Vries zal, dunkt mij, hiermee in verband hebben gestaan.

Zoals te begrijpen werd de keur van 28 januari herzien. Op 8 juni werden de drie punten gewijzigd. Weer werd ieder vrijgelaten in zijn keuze. Bovendien werd bepaald, dat de verkopenen zouden vallen onder het gilde, waartoe de betrokkene

6 *Clement de Jonghe, detail van de ets van Rembrandt*

behoorde. Toen Clement de Jonghe, die door Rembrandt op een ets was vereeuwigd en zelf een groot deel van het werk van de kunstenaar bezat, in 1677 stierf, viel dus zijn verkoping onder het Sint Lucasgilde en dat is de reden dat we er niet veel van weten.¹ Wat Jan Janse de Vries betreft, kan ik niet eens zeggen, of hij identiek was met de gildebroeder van die naam van 1688.

Wel is zeker, dat de grote kunstverkopers later allemaal lid waren van het boekverkopersgilde, zoals o.a. de registers van goede mannen over de jaren 1677 tot 1716 tonen. Carel Allart, die in 1694 door beide gilden werd geciteerd, koos in december het boekverkopersgilde.²

De regeling voor deze kunstverkopingen was niet zeer doeltreffend en er bleven moeilijkheden. Pas op 29 januari 1704, naar aanleiding van een geschil over de verkoping van de papieren kunst van de verzamelaar Paulus van Uchelen op 1 oktober 1703, werd een gelukkiger oplossing gevonden.³ Bij verkopingen van boeken en prenten tezamen zou het boekverkopersgilde het recht van visitatie hebben, indien de prenten beneden de 100 gulden bleven, omgekeerd het Sint Lucasgilde, indien de boeken beneden dat bedrag bleven. Gingen beide de waarde van 100 gulden te boven, dan zouden de gilden ieder de eigen afdeling visiteren.

De termijn van visitatie van drie dagen vóór de verkoping bleek eveneens ongeregelde heden in hand te werken. De verkoping was dan al overal aangekondigd en kon onmogelijk meer belet worden. Op 9 februari 1701 werd daarom niet alleen die termijn op acht dagen gebracht, maar ook bepaald dat voordien de concierge en andere afslagers geen biljetten van verkopingen mochten laten aanslaan. Tot dusverre was dit dus blijkbaar wel geschied.

Andere moeilijkheden in het gilde op het einde van de 17de eeuw, die keuren voortbrachten, betreffen de glazenmakers met wie ik mij niet bezighoud, evenmin als met de 18de eeuw, waarover men elders het nodige kan vinden.⁴

¹ Slechts de afrekening van 27 maart 1680 voor not. J. Backer geeft enige bijzonderheden. Op 12 maart 1679 kreeg Johannes Wijmer, de knecht van het Sint Lucasgilde, als salaris *f* 15.—; de verkoping was dus tussen 11 februari, de dag van de inventarisatie door de notaris, en 12 maart gehouden en moet 10 dagen hebben beslagen. De afslager de Blocq betaalde op 14 juni 1679 voor verkochte platen etc. *f* 2500.— en op 25 oktober 1679 *f* 2138.— uit. Dezelfde afslager was blijkens een akte van 23 april 1667 van not. A. van de Ven bij de verkoping van de nalatenschap van Danckert Danckerts – uiteraard in bijzijn van de gildeknecht van de boekverkopers – met de Jonghe in dispuut geraakt over de inhoud van een koop houten en koperen platen van Scamozzi, zodat de afslager deze tenslotte aan een ander had toegewezen.

² Kleerkooper en van Stockum (zie boven) I 4.

³ Kleerkooper en van Stockum (zie boven) II 911–914.

⁴ Voor de geschiedenis van het Sint Lucasgilde en de kunsthandel in de 18de eeuw, vergelijk men de genoemde publicaties van W. F. H. Oldewelt en Clara Bille, voor de geschiedenis van het boekverkopersgilde in de 17de en 18de eeuw: I. H. van Eeghen, *De Gilden* (1965) 'Het boek- en kunstverkopers-, nevens boek-, kaart- en plaatdrukkers- en boekbindersgilde' (p. 100–130), waar men ook nog bijzonderheden betreffende de plaatsnijders, die wel bij het Sint Lucasgilde bleven, vindt.

BIJLAGE I

'De overlyude van t'St. Lukas gilt geven volgens ordre aen de grootaghtbare de heere burgermeesteren de lijste van haer gilde broeders so poorters als die vrijzele hebbe als oock die nalatigh sijn de zelve te vertoonen. (maart 1688)

Poorters

Frans Hendrickx, Cornelis Abramse de Ridder, Bartholomeus van Woerden, Jan van Hoogsteeden, Cornelis Willemsse Spiers, Gilles Albertse Strijthout, Dirck Jansz Strijt van Schooten, Dirck Gijsbertse, Jan Jansz Oldenhoff, Jan van Munnickhuysen, Jan van Ambaght, d wed. van Willem Jansz Berbaas, Albert Clomp, Jan Warnarshuyse, Philip Abrams de Gaart, Pieter Hendrikse Bateriaj, Jan Groen, Pieter Andriessse Hulser, d wed. Johannes Schaets, Johannes Quaat, Abraham Decker, Jacob Janse Koornhuys, Hendrik Bulsinck, Mattijs van Cales, Tomas van Kessel, Ditmars Beverburgh, Jan Jacobs Koelewey, Frans Jansz, Gerrit Maggiels Hart, Jan Baltusse Distelbergh, Frederik Stam, IJpe Andriessse Neeringh, Lourens Jansz van Hantwerpen, Jan Bartelse Heuckelman, Barent Pieterse, Abraham Davidts, Jan Jacobz Esau, Flooris Swartwout, Lucas Smull, Abraham Wilthuysen, Trijntie Fransz, Jan Jansz Worm, Harmen Jansz de Bree, Tobias Pieterse, Dirck van Voorst, Dirck Jansz Berghuysen, Harmen Geervliet, Jan Harmensz Nunnickx, Jacobs Evertse Henneklaar, Jan Franse, Johannes Sente, Bastiaen van Maale, Egbert de Gojer, Hendrick van Marken, d wed. van Antoni Scheepens, Jan Jansz Kock, Jan Witmont, Dirck Smitt, Alexander Brottier, Abrahams Opbens, Claes Jansz de Hont, Pieter Wiltschut, Salomon Ouduart, d wed. Wiltschut, Tobias Warda, Albert Meyeringh, Johannes Loerman, Sibert Andriessse Light, Clement Darshort, Claes Cetelhoet (doorgestreept), Willem Lourensz, Dirck Jansz van Zanten, Frederick Gerritz Bijlevelt, Reynier Moll, Alewijn Hendrickx, d wed. Jan Dirckx van Schooten, Pr. Peters van Niedek, Hillebrant Vissen, Johannes Boerhoff, Migghiel Arentz Mouringh, Harmen Muller, Sagharius Webber, Rutger Terlouw, Dirck de Wilde, Jan Arentz Looy, Frans Jansz Robbe, Huybert Dirckx Ham, Elbert de Haas, Abraham Miggiels, Isaack de Mortier, Gerrit Forties, Jan Cornelisse Ente, Rijkert Tierx, Johannes Seegers, Matteus Pietersse Tappe, Jacob Hoogeheyn, Jacob Lourensz de Roode, Gerrit Forties, Hendrik Fokken, Jan Jansz van Keulen, Jan Davits de Leeuw, Gijsbert Jansz Seyst, Hendrick Arentz, Jan Smitt, Gerrit Valk, Abraham Blootelinck, Carel Allart, Hendrick Vissjager, Joachim Boorenmeester, Pieter Tierkx, Hendrick Schulerus, Antoni Aght, Johannes de Kaersgieter, d wed. Claes Cooningh, Antoni van Leeuwen, Miggiel Smitt, Gijsbert van Maanen, Reynier Banier, Jan Jansz de Vries, Antoni Winter, Harmen van 't Veer, Dirck Jansz Schuyt, Reynier van Zelm, Isaack Voegman, Jan de Rijck, Jan Bakker, Pieter Heromans, Adriaen Voorhoutel, Ignatius Luckx, Maurits Boederij, Adriaan Kuyper, Pieter Lourensz Anslou, Pieter Terlouw, Jacobus de Best, Mattijs Moy, Jan Orgel, Lucas d Jongh, Abraham van Linsbeeck, Lukas Gerritsse Reght, Pieter Cranendonk, Jurriaan Nieuwboer, Simon Muller, Willem Sluys, Pieter Ardewijn, Lourens Woedenton, Jan Jansz van der Sluys, Cornelis Visser, Johannes Weninx, Antoni Grebber, David van der Plas, Johannes van den Avelen, Hendrick Brant, Pieter Mattijsz Groelaart, Cornelis Blauw, Harmen Cleyn, Jan Barentse Schreeven, Jasper Waageman, Hendrick Klaasse Liskaljet, Willem Sweede, Philip Tiedeman, Jan Roosa, Jan Jansz van Lint, Korse Gijsbertse, Jan Vermeerte, Hoop Hartogh, Willem van der Cloet, Pieter van der Plas, Barnardus Dronrijp, Jan Jansz van Bakeren, Pieter Huyke, Jacob Smit Abramsz, Cornelis van der Laen, Pieter Jacobz Verhoek, Jan Jansz van Zelder, Frederick Rademaker, Denijs Rodeburgh, Gerrit van Houten, Hendrik van Streek, Abraham Jansz, Steven Vennekool, Johannes de Waaber, Niklaas van Eep, Leendert Vogelesangh, Antoni Ardewijn, Harmen Egmont, Johannes Noortbeeck, Simon van der Schellinck, Jan Naghtegael, Christiaan Bleeker, Pieter Hoojer, Abraham Voogelesangh, Barent Willart, Miggiel Musschart, Andries Willemsse, Jacob de Vries, Antoni van Ceulen, Albert Brakel, Erik van Weerelt, Barent Graat, Jan Loopen, Frederick Waterloos, Matteus Mulder, Jan Vissingh, Cornelis Hartman, Frans Poeraet, Maria van Vreeden, Jan Jansen Hutjier, Siebert Tiepkes, Melghior de Hondcoeter, Jan Jacobz Holl, Pieter Penningh, Ludolf Bakhuysen, Johannes van Rijn, Jan Smeel, Han Hooy, Johannes Bott, Arent Friesenburgh, Pieter van Tooren, Claas Pieterse Bijl, Theophilus Bradlijn, Reynier Croese, Cornelis Hellemans, Mattijs de Vas, Jan Carssenbergh, Willem van de Reus, Isaack Vijve, Cornelis Symonsz Wansbeeck, Pieter Pieterse d Jonge, Gerrit van Amelant,

Grietie Pieters, Cornelis van Harwarden, Siebert Pieterse, Jan Babtista Sierlant, Simon Christoffelse Pelle, Dirck Tijmensse Moll, Gilles Ruytenburgh, Christoffel Simons van Sleswijk, Liebert Adriaanz van Nieuwenhooven, Jan Lammersse Helman, Isaak Pellekaan, Barent Engelbreght, Pieter Pieterse Bijl, Pieter Claasz Bijl, Willem Stam, Louis van der Broek, Rut Dircksen, Jan Ceyser, Jan Pieterse Oly, Cornelis IJsbrantz, Andries Andriessse Hollebuyk, Christiaen Huyberts, Pieter Christoffels van Hoorn, Simon Adriaensz Tromp, Baltus Gerritz, Gerrit Mouthaan, Cornelis Stoppegatt, Reynier Tiers, Cornelis Jansz Bakker, Jurriaen Kempen, Douwe Tiers, Fransoys Poledanus, Jan Brink, Homma Pieters, Harmen Jansz Ban, Kasper Dirckse Gerards, Nicolaas de Vree, Jan Hooghvelt, Jan van Assen, Tierk Jacobs, Gerrit Claas Timmer, Johannes van Lint, Jan Jansz Jesuwijt, Jan Willemsz Roveen, Willem van Zanten, Jan van Moll, Johannes Vermout, David Joosten Ligterman, Hendrick van Duuren, Hendrick Dubbels, Jacob de Lange, Cristiaen Martense, Tomas Franse Woedenton, Jan Hendrickse Jaegvelt, Sijbrant van der Bent, Jacob Jacobs van Ruyne, Abraham Capiteyn, Alexander Rosenwel, Johannes de Broen, Willem Gerrits Hellendoorn, Barent Willekens, Jacob Ruysenaer, Nicolaas Barre, Jan Wiltingh, Jacob Mieringh, David van Kessel, Harmen Meijer, Robbert Corsse, Jan Veltman, Pieter Mansslagh, Mattijs Hendrickx, Johannes Dekker, Jaques Teekens, Cornelis Brouwer, Johannes Lutma, Jan Hellewegh, Jacobus Bartolomeus de Ceulenaer, Evert Jansz Visser, Gerrit van Pruysen, Johannes Andriessse Winkel, Johannes Both, Dirck van Hoofden,

Vrij Ceel:

Hendrik Stubbe, Pieter Smit, Claas Ketelhoedt, Hendrik Fockese, Anthonie Beukermich, Jan Cristoffelse, Pieter Barentse van Leyden, Arent Maes, Gijsbert van Toorn, Abraham Lens, Willem Vermander, Lucas Termijn, Willem Valk, Jan Mathijssse, de wedu Dirk van Stavoren, Gerrit Jasperse van Kniphuyse, Willem Roosekrans, Jan d Glasemaker, Johannes Luyken, Jan Jacobse Muscherd, Johannes Redding, Casper Motet, Pieter Barentse van Leyden, Abraham Lens, Willem Vermander, Arent Janse Swoortman, Willem Janse van Groeninge, Pieter Sijmense de Boer, David Rericks, Jan Dirckse van Malta, de wedu Willem van der Norm, Pieter Gompelman, Lucas Gobert, Lambert Aertse, Cornelis van Beek, Jacob van Colen, Abram van Schagen, Willem Servaas, Pieter Schut, Fransoys de Pree, Gerard Larisse, Johannes Glauber, Wijbrant Janse, Catharina Muschert, Nicolaes Maas, Dirck Kock, Lambert van der Steegh, Lemoene de Lespejne, Arnhout Smit, Phlip Duvelt, Jan Penson, Reynier Banier, Jacobus Smit, Isaak Ouderkerck, Mathijs ter Voort, Eduart Coljer, Jaques Larisse, Abraham Sturk, Zijbrant Jillisse Groen, Jan Groen, Johannes Voorhout, Cornelis Janse Mensingh, Jan Pieterse van Jaarsvelt, Coenraad Koornhardt, Jan Remmerse, Jan Smit, Jacob Hackaff, Anthonie de Vos, Guiljam van de Goude, Willem van Ingen, Jan Naboret, Andries van Isendoorn, Jacob Adriaense, Timotheus de Graaff, Johannes Proch, Vinsent Motet, Cristoffel Asvalk, Johannes Isackse Levrije, Abraham de Rijp.

Nalatigh int vertoonen:

Silvester Bouman, Cornelis Dirckse Eijlander, Anthonie van Dalen, Roeloff Modeus, Arent de Burgh, Cornelis Colom, Abraham Bloemert, Jan Dirckse van Beek, Egbert Michielse Matte, Cornelis Stam, Johannes Reddingh (doorgestreept), Ziewert Pieterse, Arent de Burgh, Matheus d Schipper, Jeuriaen Groenhoff, Mathijs Michielse, Cristoffel Leman, Jan Bellardt, Dirck van Hoofden (doorgestreept), Gerrit Bramus, Bastiaen Stopendaal, Bartholomeus Eggers, Willem Standel, Evert Rokus van der Weul, Hendrik Brandt (doorgestreept), Johannes van Noordt, Jan Jansen, Johannes van der Nip, Job Berghejde, Gerard Berghejde (achter deze beide laatste staat: kleine gehadt), Govert van der Leew NB groot vert., naar Italien, Phlip Koningh NB, Johannes Kolé, Willem Sluys, Jan Navret, Huybert van den Appel, Crijn Gerritse Bosman, Mathijs Navre, Johannes Hugtenburgh, Cornelis Willemse, Dirk Daniels, Martinus van der Hoeve, Johannes Isaaks, Barent Gaal, Dirk Brook, Hendrik de Jongh, Johannes van Kuyk, Cornelis Willemse, Jacob Vroegman, Hendrik, Everse Beserman, Johannes de Ram, Pieter Rodingh

Ondertejken van de overluyden van St. Lucas Gildt Pieter Penninck, Jan Hooy, Pr. Pieterse van Niederck, Dirck van Voorst, Jan de Kaersgieter.

BIJLAGE II

'Conditien ende termijnen waarna de boecken van Barent Aeriensz sullen werden vercoft luyden als volcht.

Alle coopers sullen weten dat dese boecken vercoft sullen werden in manieren ende op termijnen als volcht.

So wie coopt bedragende onder de somme van eenhondert gulden deselve sullen betaelen op ses weecken eerstcomende.

Ende wie dat coopt bedragende ter somme van twee ofte meer hondert guldenen die selve sullen op drie maenden betaelen de somme van hondert guldenen ende dat alle drie maenden achterenvolgende tot dat het laetste betaelt sal sijn ende daarvan teyckenen obligatie tot believen van Barent Adriansz.

Alle boecken bij Barent Adriansz gedrukt ofte in den druck becosticht, sal hij in den tijt van drie maenden tgene defect bevonden wert volmaken off met ander in gelijcke waerde voldoen, maer aen ander ende vremde materien niet gehouden sijn.' (12 maart 1612).

'Den 15 maertii 1638 zijn de naergelaten boecken, kaerten, konstplaten, houte figuren achtergelaten bij Michiel Colijn vercocht ende dat op de naervolgende conditien.

1. Eerst ende voor al datt degheene die gelieven zal eenighe goederen in deese uitroep te koopen tot der somme toe van tweehondert guldenen incluyt sal gehouden wesen te betalen binnen ses weecken.

2. Ende zoo jemandt quame te bestede boven de tweehondert guld. tot der somme toe van zeshondert guldenen mede incluyt sal genieten den tijt van zes maenten te betalen van de selve somme alle dry maenten een gerechte helft.

3. Ende koopende boven de gesejde ses hondert guld. tot der somme toe van duysent guld. sal betalen binnen sjaers alle vierendeel jaers een gerechte vierde.

4. Wel verstaende datt soo iemandt quame te besteden boven de gesejde duysent guldenen tot der somme toe van twee duysent ofte daer boven sal betalen binnen twee jaeren alle vierendeel jaers een gerechte achtste.

5. Maer kopende boven de duysent guldenen ende niet monterende tot de voorschreve twee duysent guld. sal sijn hebben te reguleren als van de twee ende ses hondert guld. in de eerste ende tweede articulen van dese conditien is gesejt.

6. Dogh wel verstaende dat jeder een gehouden sal zijn te geven obligatie ende te stellen sufficient borghen ten genoeghen van den vendumr. ende dat onder renuntiatie van de beneficien ordinis & excussionis.

7. Voorts soo seggen de verkopers, dat alle boecken die geveilt sullen werden, na haer beste weten vol ende compleet zijn, doch indien iemandt namaels eenighe pretensie dierhalven wilde maken ende begeeren sij tot gheen volmaeckinge gehouden te weesen.

8. Al het ghene oock op de tafel sal geleyt zijn, moet na dat de klop gegaen is voor geleverd gehouden worden.

Finis.'

BIJLAGE III

(Na 1 Februari 1666) 'Coye van een request van de overluyden van t St Lucasgilt aen de E. Heeren van den Gerechte van Amsterdam.

Geven met behoorlijcke eerbiedigheyt te kennen de overluyden van 't St Lucasgilt, hoe dat de boekdruckers ende boekverkopers op haer versoek, van haer supplianten gilt sijn gesepareert, op 't voorgeven dat sij beyde te saemen een genoeghsaem getal waeren tot een apart gilt, en dat sijluyden, sijnde gesepareert van alle d'andere hun gilt alsdan bequaemst souden kunnen voorstaen, waerop UE Groot Achtb. en mijne Heeren van den Gerechte, bij haer willekeure op den 20 jan. 1662 gelieft hebben de boekdruckers en boekverkopers tot een apart gilt te stellen, met het welke sij hun niet tevreden houdende, volgens haere gewoonte, maer hebbende getracht buyten alle reden, jae tegens haer vorigh versoek, de konstverkopers en speelkaertemaekers onder haer gilt te trekken, die nochtans van outs af altijts onder St Lucas gilt zijn geweest, eyndelijck soo veel hebben te wege gebracht, dat UEd. Grootachtb. die verschillen in haer faveur, door haere onbehoorlijcke instantie hebben gelieven voor altoos vast te stellen bij willekeure van dato 13 martii 1664 luydende als volght (hier volght die willekeure van woort tot woort, voor so veel die de konstverkopers en speelkaertmakers raekt) ende alhoewel sijluyden

hadden behooren hun daarmede vergenoegen te laeten, so ist echter sulcks, dat sij onlanghs buyten eenige kennisse van haer supplianten, en sulcks tegen alle billijckheit so veele hebben geobtinert, dat sij so wel de overluayden als oock alle de gildebroeders van St Lucasgilt (die al heel geen keure hebben om te gaen daer sij willen) haer gilt hebben subject gemaect, ende allen denselven, ende een yeder van hen, ten halven onder haer separaat gilt getrocken met het 1 & 2 articulen van de willekeuren hier annex en insonderheyt met het 6e articul. Edoch gemerckt sijlieden een apart gilt zijn, soo kunnen daerom de voors. respectie articulen bij t St Lucasgilt onmogelijck onderhouden worden, dewijle t' allen tijden haere gildebroeders, so schilders als andere konstenaars, die volgens d'articulen van haer gilt mogen door d'afslagers verkopen alle haere konsten, en al verkregen hebbende consent bij de overluayden van St. Lucasgilt, om maer alleen haer schilderijen te verkopen, soo souden sij echter genootsaect sijn, noch de verkopingh van haere papieren en andere konst, die sijselvs in al haer leven gemaect hebben (soo van tekeningen, modellen, printen en constplaeten, en wat sij voorders door lanckheit van tijd hebben versamelt soo in Italien als elders) te versoeken aen de overluayden van de boekdruckers en boekverkopersgilt, welke haere formele partijen sijn in voegen, dat die gene die alleen onder t St Lucasgilt behooren, soude als voren met een en het selve dat haer eygen doen is, moeten subject en sorterende sijn onder twee gilden. Waeruyt in 't toekomende niet als alle onlusten en continuele moeyelijckheden te resulteren staen, te meer alsoo de boekdruckers en boekverkopers en eenige weynige printwinckeliers, die oock maer verkopende winckelgoet, gebouwen, Franse printen en meest kaerten, geen grondige kennisse hebben van de voornaemste papiere konst, immers soo veel niet als die deselve door sijn eygen inventie maect, en door lanckheit van tijd versamelt heeft, als mede door haer dagelijcksen handel meestendeel altemael de fraeyste papieren konstverkopers sijn, gelijk sulcks bij alle heeren die liefhebers van raere papiere konsten sijn genoegh is bekent, soo dat de selve ordinaris in sterfhuysen en scheidningen onder vrienden van de voorn. kunst gebruyckt worden. Soo is dierhalven haer supplianten ootmoedigh versoeck (om eenmael een vasten voet te hebben, en UEd. Grootachtb. deesen aengaende niet meer moeyelijck te vallen) dat UE Grootachtb. *gelieven de voors. weynige papieren konstverkopers te voegen tot en onder het St Lucasgilt daer sij doch inderdaet*, om redenen als voren volkomen met al haer doen *annex sijn*. Edoch indien UEd. Grootachtb. haer suppl. dit haer billijck en rechtmaetigh versoeck niet souden gelieven toe te staen, gelijk sij vertrouwen van jae, dat dan immers de gemelde 1. 2. en 6. articulen sodanigh werden verandert, gelijk het is geweest t'sedert het publiceren van de voors. willekeure, naementlijck, *dat voortaan alle venditien van de voors. papieren konst en konstplaeten aengaende, ende alle diegene die onder 't St Lucasgilt sijn, als oock die, welke volgens de voors. willekeuren daer alrede onder hebben gekosen, en tot allen tijden noch sullen kiezen alleen sullen sijn en blijven onder 't voors. St Lucasgilt sonder eenige andere gilden te kennen*. Gelijk oock in tegendeel alle de venditien van papieren konst en konstplaeten, aengaende die hunselven gestelt en verkosen hebben te sijn onder 't boekdruckers en boekverkopersgilt, en die naemaels noch sodanigh verkiesen, sullen sijn en blijven onder 't voorsch. boekdruckers en boekverkopers gilt, op dat alsoo alles met beter gerustheyt en ordre mogt toegaen, welck doende . . .'

'Onderdanigh bericht van de overluayden van het boekverkoopers, boeckbinders en boeckdruckersgilt' 20 april 1666 Aen de Eed. Grootachtbare Heeren mijne Heeren van de Gerechte der stad Amsterdam.

Gesien bij d'overluayden van 't boeckvercopers, boeckdruckersgilde en papier kunstverkopers hier ter stede seeckere requeste aen U Eed. Grootachtbaerheden overgegeven, op den naem van de overluayden van 't Lucasgilde, ende geexamineert den inhoud van dien, bevinden het versoeck van 't selve te bestaen daerin dat nu weder verandert souden mogen werden, het eerste, tweede ende seste articulen der ampliatie op de keure en ordonnantie van de supplianten maer enige weecken geleden naer lange deliberatie door mijne welgemelte heeren gearresteert en gepubliceert, daerop de overluayden van de boeckverkoopers, boeckdruckers en papierkonstverkopers haer Eed. Grootachtbaerheden onderdanichlijck dienen van haer bericht, te weten: dat sij (voorbijgaende de onheusche ende confuse maniere van versoeck) seer ongherijmt bevinden de redenen en motieven die tott obtinieren van 't selve werden bijgebracht, namelijk dat een schilder soo die mede papiere konst heeft, als hij die oock soude willen publicq verkoopen onmogelijck soude connen onderhouden de voorn. articulen, ter saecke hij dan subject soude wesen twee gilden: Item dat de papiere konstverkoopers wijnich gemeenschap ofte ken-

nisse met of van schilders papierkonst hebben: ende dattet toestaen van t selve versoeck een middel soude wesen om eenmael een vaste voet te stellen dat U Ed. Groodtachtbaerheden daer over niet meer lastigh gevallen soudén mogen werden. Want belangende de eerste reden, soo en heeft geen onmogelijkheid van gepractiseert te connen werden, dat papiere konst van schilders als men die publicq soude willen verkopen gevisiteert soude werden door de rescribenten, schoon dat de schilderijen door de overluyden van het St Lucasgilt worden achtgeslagen: naerdemael voor desen, selfs doen de respective overluyden en ambachten off neeringen noch onder een gilt waren in een en het selve sterffhuys de schilderijen door de overluyden-schilders en de boecken door de overluyden-boeckverkoopers apart besichticht sijn geworden, en elck bysonder betaelt, even gelijk nu oock in de papierkunst en printboecken geschiedt en door Mijne Heeren van den Gerechte om seer goede oorsaecken soodanigh gestatuert is. Vorder aengaende de tweede reeden, soo heeft het al soo wijnich bescheydt, dat de requestanten voor aen in haer request, den Heeren tegen de waerheyte soecken wijs te maecten, dat de papiere konstverkoopers klijne kennisse off wel geen gemeenschap wegens de schilders papiere konst hebben en dat se op t' eynde van haer request versoecken, dat deselve papieren konstverkopers evenwel onder de overluyden van de schilders soudén getrocken werden, bysonderlijck daer sij selfs seggen, dat se maer gebouwen, Fransse printjes en kaertjens verkoopen, twelck het naeste is tot de boeckverkopers, die alle dat selve mede in hare winckels hebben. En eyndelijck betreffende de laeste reden, soo kan door UEd. Groodtachtbaerheden lichtelijck affgenomen werden, dat die mede seer sober, jae geheel tegen de requestanten is. Gemerckt de rust en vrede ongetwijfelt beter en seeckerder sal sijn in de stant daer de saecke nu in is gebracht en seer wel bevonden wert als weder veranderinge te maecten, bysonderlijck als geconsidereert wort de goede ordre die Mijne Heeren van den Gerechte hierin hebben gelieven te observeren. Eerst de kunstverkopers & spelkaertemaeckers in hare vrijicheyt te gegeven waer se hem best vinden te keeren, en alle daer op overgegaen sijnde bij de rescribenten op twee nae uytte papiere konstverkopers, daerna die twee mede tot alle de andere te voegen, twelck immers veel redelijcker was als dat alle de andere hen nae die twee soudén hebben moeten reguleren en dierhalven off deselve noch gesepareert te laten. En dierhalven (onder reverentie) zeer onghefondeert ende buyten alle reeden is dat de overluyden van 't Lucasgilt nu noch derven versoecken, dat de keure voor een yegelijck weder zoude openblijven, soo wegens papiere-konst-venditien als papiere-konst-verkopers, om hem te verwoegen tottet een off tottet ander gilt daer 't hun goeddunckt. Maer dewijle door de requestanten niet en kan werden ontkent off dit soude continuele confusie end disput causeren: en notoir is, dat de papiere konstverkopers oock alsoo wel haer verstaen op de papiere konst van de schilders als de overluyden van 't Lucasgilt en om op alles wel acht te geven, onder de rescribenten oock altijt een papiere konstverkooper door Mijne Heeren van den Gerechte gestelt wert, midsgaders geen onmogelijkheid noch veranderinge en geeft int houden van de venditien, off de rescribenten de papiere konst van schilders visiteren en de overluyden van 't Lucasgilt de schilderijen, waerdoor nochtans de schilders selfs geen twee gilden onderworpen sijn. En bovendien alleen het argument van de requestanten geensins sluyt, dat om casuële verkopen van eenigh goet wegens personen die van zoodanige waren geen winckel en doen, en daeromtrent echter oock goede ordre is, UEd. Groodtachtbaerheden soudén gaen veranderinge maecten omtrent personen die 't hare professie is tot verwarringe en onrust selfs in poincten die onlangs soo circumspectelijck, voorsichtelijck en tot goede ruste van de gildebreders sijn gewillekeurte, na de rechte waerheyte en gront der saecke, terwijl papiere konst en plaetten, als mede de winckelhouderen van dien veel meer gemeenschap hebben mette boeckverkopers en boeckdruckers als mette ambachten van 't Lucasgilt, als schilders, borduijwerckers, beelthouwers, glasmakers etc. Dierhalven soo oordeelen de rescribenten (onder reverentie) dat den requestanten versoeck is teenenmael ongefondeert en dat oversulx de saecke behoorden te worden gelaten in de staat daer se door eygen verkiesinge van alle, met toevoeginge alleen van twee personen, seer wijselijck bij Mijne welgemelte Heeren is gebracht, en noch gerustelijck sonder eenige oppositie ofte difficulteyt gepractiseert wert daer nochtans bij weder ofsonderinge de overluyden van het Lucasgilt geduyrigh de papiere konstverkopers soudén partije sijn en soecken te prejudicieren, waerom de requestanten supplicieren dat 't versoeck mach werden affgeslagen aengesien daerdoor niet dan groote verwarringe en oneenigheyt onder de beyde gilden en geen cleyne moeyelijckheyt voor de Heeren gecauseert soudén werden. Dit doende &c.'

Voor de keur van 8 juni 1666 vergelijke men Noordkerk bij het boekverkopersgilde (pag. 1219), waar alleen de datum van publicatie 16 juli 1666, niet van arrestatie door het volledige college van schout, burgemeesters en schepenen 8 juni 1666, is gegeven. De hier vermelde zes punten waren oorspronkelijk de punten 3-8 van de keur van 28 januari 1666, die op 1 februari was gepubliceerd. Punt 6 (later 4) werd gewijzigd, de punten 1 en 2 geschrapt:

28 januari 1666 'Boeckvercopers, boekdruckers, boekbinders, kunstvercopers, speelcaertmakers.' 'Mijne heeren van den gerechte hebben, om goede redenen en insighten, amplierende en ten dele altererende de keure en ordonnantie, raekende de boeckvercopers, boeckdruckers en boeckebinders alhier gemaect op den 9e october (moet zijn 9e november) anno 1663 gepubliceert verstaen en geordonneert, zoo als hare EE doen bij desen:

1. Eerstel. dat van nu voortaan de kunstvercopers en speelcaertmaeckers mede gebraght zullen worden en begrepen sijn onder 't gilt van de boeckvercopers, boeckdruckers en boeckebinders voors.
2. Gelijk mede tot het zelve gildt gebraght zullen worden en behoren, de venditien van papiere konst ende konst-platen.'

'6. Dat geene vercopingen van boecken noch oock van papiere off konst-platen gedaen sullen mogen worden, tzij door de congerge ofte de andere affslagers dan met kennis van den overluyden van dit gilt.'

Dit laatste artikel luidde sedert 8 juni 1666 als artikel 4:

'Dat geen vercopingen van boeken, noch ook van papiere konst, ofte konstplaten, van die gene die volgens willekeure van den 13e Martij 1664 gecosen hebben, ofte noch sullen comen te kiesien, te willen wesen onder het boekvercopers en niet onder t' St Lucasgilde, gedaen zullen mogen werden, 'tsij door de congerge, ofte de andre afslagers, dan met kennis van den overluyden van dit gildt.'